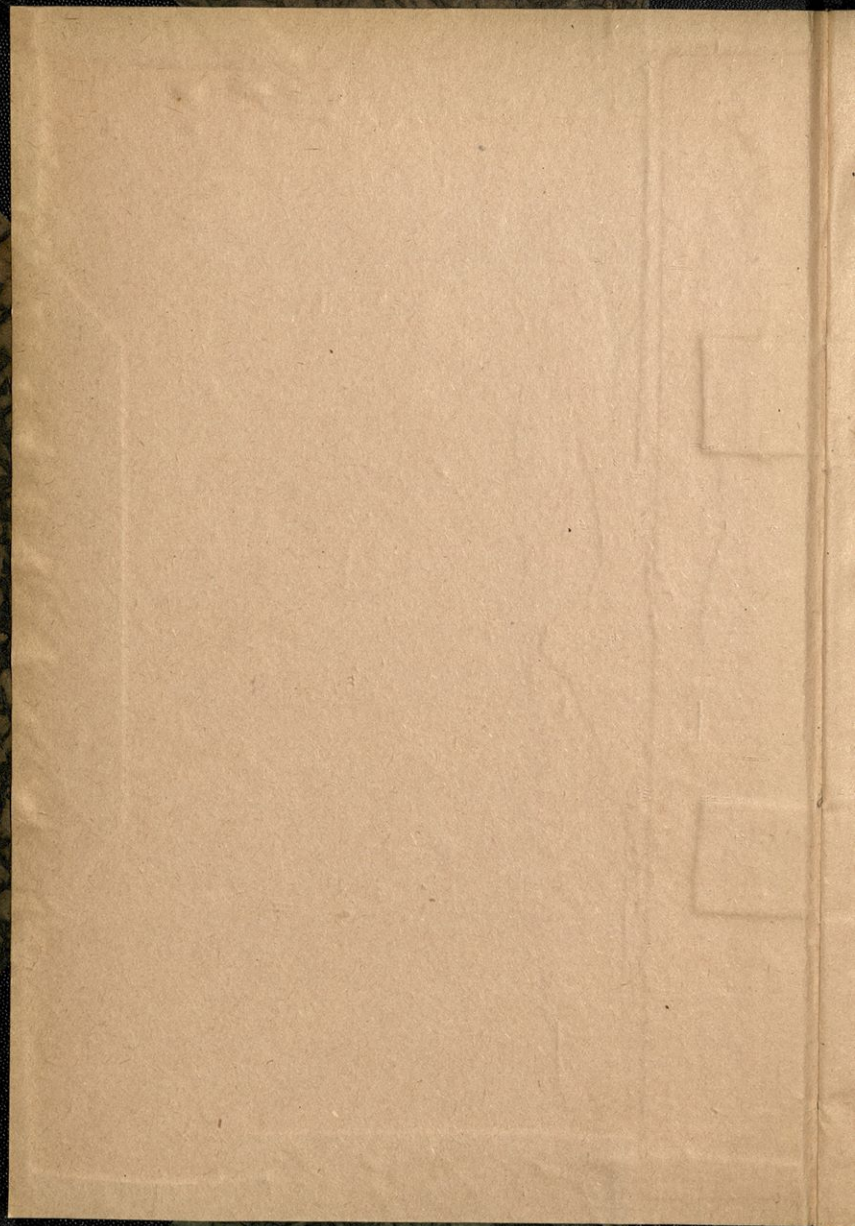

I
E. 32.469
9

Opis

Krškega okrajnega glavarstva

v
zemljepisnem in zgodovinskem obzira.

*Z načrtom Krškega mesta in zemljevidom Krškega
okrajnega glavarstva.*

Sodelovanjem
šolskih voditeljev v okraji

izdal in založil

L. L.

V LJUBLJANI. (1884)

Založil Ivan Lapajne v Krškem. — Natisnil R. Milic.

O p i s

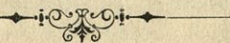
Krškega okrajnega glavarstva

v

zemljepisnem in zgodovinskem obziru.

Z načrtom Krškega mesta in zemljevidom Krškega
okrajnega glavarstva.

Sodelovanjem

šolskih voditeljev v okraji

izdal in založil

V LJUBLJANI.

Založil I. Lapajne v Krškem. — Natisnil R. Milic.

~~~~~  
*Senatis iz „Učitelskega Tovarisa“.*  
~~~~~

I, 6 32469, 9

Uvodna opómnja.

Slehernemu je užé dobro znano, da se pri zemljepisnem in nekoliko tudi pri zgodovinskem pouku v ljudski šoli tako postopa, da se pričnè z domačim krajem, da se potem prestopi k drugim krajem, goram, rekam, jezerom v sodnijskem, šolskem ali političnem okraji, naposled še le k domači deželi. Tako obravnavanje pa nij tako lahko. Marsikateremu učitelju je morebiti ložeje razlagati Evropo in Avstrijo, kakor pa domači in šolski okraj. Da učitelj pri razlaganju tega predmeta — kakor pa tudi vsacega družega — pravo pot zadene, treba mu je najprvo samemu dobro poznati domači kraj in okraj, potem pa mora znati rzsoditi, kaj je potrebno in koristno od tega učencem razložiti, kaj bode za-nje umevno in kaj ne, in kako se bi jim to pa ono, kar je za-nje težko umevno, razložilo.

Prvi pogoj tacega uspešnega delovanja je, da ima učitelj dotično snov ali v glavi ali vsaj na papirji, da jo pred šolsko uro prebere in priredi za obravnavo pred šolsko mladino. Nemški in česki učitelji so že začeli, nabirati gradiva za tako nadrobni domoznanski pouk, priobčevati so jeli sim ter tje že take knjižice o večjih mestih in o političnih okrajih. Nekateri so ob enem izdali tudi metodične navode o porabi tacih opisov. Tudi slovenski učitelji moramo začeti z opisovanjem naših lepih domačih, v zgodovinskem obziru precej imenitnih krajev. Ako bi posamezni pisatelji priobčevali svoje opise posameznih slovenskih mest, trgov in vasi v naših listih, bilo bi potem veliko ložeje sestaviti za domače dežele vkupno domoznanstvo. Goričani na pr. so že dobili tako „domoznanstvo“ od profesorja Rutar-ja. Kranjci bi take knjižice tudi zeló potrebovali; posebno bi bilo učiteljem ž njo ustrezno. V pričujočem hočem priobčevati opise mest, trgov in vasi v Krškem političnem glavarstvu, in sicer v tem le redu: 1. mesti: Krško in Kostanjevica; 2. trga: Mokronog in Radeče; 3. šolske in župljánske občine; 4. vkupni pregled. Krško mesto si bodem potrudil tako opisati, kakor ima to storiti učitelj učencem v nižjih in višjih razredih ljudske šole. Pri zgodovinskem delu bi se ravnal po svojem opisu tega mesta v „Letopisu“ „Slovenske Maticé“ (l. 1879.), in po zgodovinskem obrazci, katerega je priobčil č. P. F. H. v „Vrteci“ (l. 1883.), vender bi moral marsikaj opustiti,

kar je ali manj važnega ali za učence pretežno umevnega. Ker so pa učenci še skoro brez vsakega znanja iz splošne in avstrijske zgodovine, zato bode treba marsikatero dogodbo obširnejše razložiti. Pri pouku v šoli bode učitelj pa tako postopal, da bode o domačem kraju mnogo več povedal, nego o bližnjem sosednem kraju. — Pri opisovanju družih krajev ravnal sem se pa naj več po sestavkih, katere so mi učitelji tega okraja (žalibog ne vsi) poslali, za kar se jim toplo zahvaljujem.

K r š k o m e s t o .

a) Zemljepisni del.

Krško je mesto na Dolenjskem. Ima 900 prebivalcev, ki stanujejo v 120 hišah. Krško mesto se razprostira podolgoma ob Savi in ima eno samo dolgo ulico z nekaterimi velikimi in lepimi hišami; vmes je pa tudi še več majhnih in ne posebno čednih hišic, hlevov in družih gospodarskih poslopij. Za hišami pod „Trško goro“, na kateri so prijazni in rodovitni vinogradi, so majhni vrtovi. Sava teče pri Krškem na vzhodni strani mesta; a omenjeni podolgovati hrib se razprostira na zahodni strani. Severno nad mestom so podrtine „starega gradu“, a južno-vzhodno je koj pri levem bregu Save prijazna Štajerska vas Videm, a južno-zahodno od Krškega je le pol ure od mesta oddaljena Leskovška vas, kjer je fara tudi za Krško mesto, kateremu je v cerkvenih zadevah vikar na čelu.*)

V mestu je pet cerkvá: vikarijatna cerkev sv. Janeza Evangelista, bolniška sv. Duha, samostanska Matere Božje, sv. Florijana na pokopališči in sv. Rozalije pod Trško goro. Na Trški gori je še podružnica sv. Jožefa. H Krški vikarijatni cerkvi spadajo še vasi: Trška gora, Cesta, Gonte, Čretež, Spodnje-, Srednje- in Gornje-Pijavško. Iste vasi so tudi všolane v Krško. Vseh za šolo ugodnih otrok je okoli 140 in blizu toliko jih tudi iz teh všolanih krajev hodi v ljudsko 4razredno šolo. V 3razredno meščansko šolo pa hodi kacih 60 otrok, ki od daleč, iz Kranjskega in Štajerskega, prihajajo. Najlepše in največje poslopje v Krškem je šola. Veliko važnost daje Krškemu mestu to, da je ob Savi, ob veliki cesti in blizu železnice, ki pelje od Zidanega mostu v Zagreb in Sisek. Še večja važnost je pa za mesto, da je v njem sedež mnogih uradov, namreč: c. k. okrajnega glavarstva, c. k. okrajne sodnije, c. k. davkarije in drugih gosposk; pa tudi ob-

*) Učitelj naj pri tem razlaganju risa na tablo načrt mesta s pglavitnimi cerkvami, hišami, cestami i. t. d. V ta namen smo tudi priložili načrt „Krškega mesta“, katerega je risal učenec meščanske šole.

činsko predstojništvo ali županstvo Krško obsega poleg Krškega mesta še kacic 5000 duš v Leskovški fari in v fari sv. Duha. Sicer se pa pečajo Krški stanovalci tudi s kupčijo, nekoliko z obrtnijo, nekoliko pa tudi s poljedelstvom, vinorejo in prav malo z živinorejo. Meščanstvo nij bogato, niti premožno (s prav malo izjemo), kajti posestva imajo ljudje prav malo. Izobraženi so pa še precej; kajti skoro sleherni zna brati in pisati, in mnogi so tudi obeh deželnih jezikov zmožni.

b) Zgodovinski del.

Krško mesto je sicer majhno, toda staro. V starem veku sicer še nij stalo, dasiravno je národ Keltov, ki so za Kristusovega rojstva tod bivali, ravno v Leskovški fari imel veliko mesto z imenom „Neviodunum“, ki je menda stalo na polji mej denašnjima vasema Drnovo in Vihre. V starem veku so gospodovali čez Kranjsko Rimljani; da so se tudi po Savi vozili in v Neviodunum prihajali, to je dokazano. Da so pa tudi se nekoliko obotavljali na tem prostoru, kjer dan danes Krško stoji, spričuje to, ker so se pri zidanji novih hiš večkrat najdle rimske starine, na pr. pri zidanji cementarije. — Predno so si začeli ljudje prve kočee in hišice v Krškem staviti, stal je gotovo grad, „stari grad“, od čegar je dan danes samo podstavno zidovje še ohranjeno. Pred 100 leti je pa še menda grad pokrit stal, in popred pa so njihovi posestniki tudi še v njem bivali. Grad je bil morebiti okoli l. 1000 po Kristusu sezidan,*) in skoro gotovo po Solnograških nadškofih, ki so bili od nekedaj silno imenitni, bogati in mogočni. Imeli so tudi na Štajerskem veliko posestev, mej drugimi tudi Brežice in Sevnico. Se vé da sami nijso tukaj bivali, ampak dajali so svojim podložnim gospodom svoje graščine, najprvo morda samo v najem, potem pa v popolno last. Pred 13. stoletjem še nij znan nijeden lastnik Krškega gradu; l. 1248. se imenuje kot tak Bertold. Na podnóžji tega holmea so začeli počasi staviti tudi drugi revnejši ljudjé, zlasti rokodelci, svoje kočice, ker so imeli ob nevarnih časih varno zavetje v utrjenem gradu. Ne vé se pa, kdo in kdaj je prvi tù svojo hišico postavil. V 14. in 15. stoletji so imeli pa Krški grad in morebiti tudi mestee, kolikor ga je pač bilo, imenitni, bogati in mogočni Celjski grofi v lasti. Grof Friderik je tudi v tem gradu včasih bival s svojo soprogo Elizabeto. Takrat je bila v gradu tudi kapelica sv. Miklavža, kjer je grajski duhovnik tudi maševal. Ko

*) O najstarejši zgodovini Krškega mesta, Mokronoga in Kostanjevici — glej „dodatek“ na koncu te knjige.

so bili pa pred kacimi 100 leti grad opustili, postavili so v vikarijatni cerkvi sv. Janeza altar sv. Miklavža. Zvon, ki je bil pa v grajski kapeli, prenesli so bili k sv. Florijanu. Že omenjeni Celjski grof Friderik je bil menda na Krškem gradu umoriti dal svojo prvo soprogo Elizabeto, da je vzel potem revno hrvatsko devico, lepo Veroniko Deseniško; za kazen ga je bil pa njegov oče Herman zaprl v poseben turen na starem Celjskem gradu. Zadnji mogočnih Celjskih grofov, Ulrik II., je bil l. 1456. v Belgradu od Ogrov umorjen. Ker nij bil nič otrok zapustil, prišlo je vse njegovo veliko bogastvo v last takratnega cesarja Friderika IV. Tudi Krško mesto je postalo takrat cesarsko mesto, dočim so bili kmetje in še nekateri trgi v lasti raznih grofov. Nekaj časa je pa ravno na Krškem gradu še prebivala Katarina, vdova po zadnjem Celjskem grofu Ulriku. Krško je moralo še pod oblastjo Celjskih grofov precej veliko in zelo samostalno biti, ker se je takrat imenovalo že trg in ker se bere, da so užé takrat usnjarji v njem bivali. Cesar Friderik ga je pa l. 1477. celó v mesto povzdignil in mu dal več pravic. Dočim so na pr. kmete grofi sodili, in so poslednjim morali kmetje tlako delati; volili so si meščani izmej sebe sodnika, ki je imel v znamenje svoje moči krasno in drago srebrno in nekoliko pozlačeno palico. Mesto je tudi dobilo pravico, imeti svoj grb in pečat, ki predstavljata cerkev in sv. Janeza Evangelista. Meščani so pa za te pravice prevzeli tudi dolžnosti. Morali so namreč mesto z zidom obdati. In res še pred 200 leti je bil zid ob severni in južni strani mesta. Na južni strani je stal tudi turen, iz katerega so streljali na sovražnika, kadar se je mestu približeval. Hudi sovražniki vsem kristijanskim deželam so bili v srednjem in še novem veku Turki. Ti so Krško in okolico nadlegovali v letih 1469., 1475. in 1546. Pa tudi druge nesreče so večkrat mesto zadele. Leta 1542. so bile v teh krajih kobilice vse sadeže pokončale. Nasledek temu je bila lakota. Leta 1629. so bili grozoviti nalivi. V letih 1578., 1626., 1634., 1646. je bila v teh krajih kuga. Da bi se bili te šibe božje iznebili, sezidali so takrat cerkev sv. Rozalije. Samostan kapucinski je bil pa l. 1640. ustanovljen. Cerkev sv. Janeza Evangelista, takrat še podružnica Leskovška, in bolniška cerkev sv. Duha ste pa stali že v 16. stoletji.

Takrat so se ljudjé, zlasti grofi in meščani, skoro povsod hoteli poprijeti nove lutrovske krivovere. Tudi v Krškem jih je to mikalo, in meščani so bili že odprli cerkev lutrovskemu pridigarju; ker so se pa temu duhovniki in cesarji odločno uprli, potihnilo je bilo v

Krškem in drugod po Slovenskem krivoverstvo okoli l. 1600. Velika rabuka je bila l. 1573. v Krškem. Na Hrvatskem in na bližnjem Štajerskem so se bili takrat kmetje grofom uprli in se hoteli tam in tudi po Kranjskem gradov polastiti. Od Brežic in Vidma jih je okoli 2000 pridrlo tudi v Krško. Tukaj pa jih je zgrabil vojaški stotnik, ki je bil prišel z gorjanskimi Uskoki, ki so takrat vsi v vojakihi služili, iz Kostanjevice nad-nje. Takrat je tukaj tekla kri, da je bilo groza. Veliko kmetov — pa tudi vojakov — je bilo posekanih, veliko jih je pa v Savo skočilo in potonilo. — V Krškem je bilo rojenih ali pa je tu živelo in delovalo nekaj imenitnih mož. V 16. stoletju je bil tu rojen Jurij Dalmatin, sin revnih starišev. Hodil je na Nemškem v šolo, pa se tudi navzel lutrovskega duha, v katerem je tudi na Kranjskem kot duhovnik pridigoval. Veliko zaslugo pa ima, ker je bil prvi preložil na slovenski jezik vse sv. pismo. Nekako v tistih časih je v Krškem učil sinove Dolenjskih graščakov Adam Bohorič. Ta mož je bil pozneje šolski ravnatelj v Ljubljani. Znamenit je pa posebno radi tega, ker je prvi spisal slovensko slovnico (v latinskem jeziku) in ker je bil on določil, da so za njim Slovenci nekako skozi 300 let pisali črke **z** (zdaj c), **zh** (zdaj č), **f** (zdaj s), **fh** (š), **s** (z) in **sh** (ž), kakor so natisnjene še nekatere stare slovenske knjige. — V Krškem je umrl tudi najslavnejši zgodovinar Kranjske, Janez Vajkard Valvazor. Mož je bil bogat graščak in je imel več graščin na Kranjskem. Pa vse svoje življenje je potoval, učil se in pisal ter vse svoje veliko premoženje vtaknil v knjige. Njegova naj imenitnejša knjiga je pa: „Die Ehre des Herzogthums Krain“ (učitelj naj jo pokaže učencem), ki obsega 3320 strani in 533 podob. Ta bogati in učeni mož plemenitega stanu je na stare dni radi tega obubožal. Kupil si je l. 1693. v Krškem še hišo (štev. 85 menda) pa bival tu le nekaj mesecev ter se potem v večnost preselil. — Za učenje mladine se do l. 1786. v Krškem nihče nij zmenil. V tem letu so pa začeli očetje kapucini redno šolo imeti in so poučevali deško mladež v samostanu do l. 1803. (Prvi učitelj v samostanski šoli je bil oče Emanuel.) Potem so prihajali v Krško posvetni učitelji, ki so veliko let šolo imeli le v zasebnih hišah. Tudi je bila do l. 1875. le enorazredna šola. A ko je bil l. 1877. bogati Krški meščan in šolski prijatelj, g. Martin Hočevnar, sezidal in podaril velikansko šolsko poslopje, otvorila se je bila v njej čveterorazredna ljudska in trirazredna meščanska šola.

Konečna opómnja.

Toliko in v tem le jeziku nekako bi zadostovalo pripovedovati o Krškem mestu malim učencem; večjim učencem (morebiti meščanskim) še nekoliko več. Učencem na drugih šolah se pa morebiti še toliko ne pové. Kdor pa hoče (učitelju je skoro treba) o tem še več vedeti, ta naj bere omenjeni zgodovinski spis v „Mat. letopisu“ (1879) in v „Vrtci“ (1883). — Bodoči opisi so pa sestavljeni na podlogi posebnih vprašanj.

Ko stan je vica.

a) Zemljepisni del.

Meje Kostanjeviške politične občine se ne ujemaajo z župninimi, pa tudi ne z mejami šolske občine, zato bodemo v popisu razločevali politično, župljánsko in šolsko občino.

V tukajšnji župljánski in politični občini je ena dvorazredna šola. Župljánska občina ima 1883 prebivalcev, politična pa 2452. — Za šolo ugodne mladine je od 6. do 12. leta: dečkov 94, deklic 91; vkup 185. V šolo hodi dečkov 76, deklic 77; vkup 153. V ponavljavno šolo, s katero je združen tudi kmetijski tečaj, pa hodi dečkov 10, deklic 24; vkup 34. — V šolski občini so Gorjanci, katerih odrastka se tu zovea „Opatova gora“ in „Črneči vrh“.

V Kostanjeviški občini je reka Krka, ki ima skozi politično občino eno uro dolgi tek, skozi župljánsko pa petnajst minut več. Potoki so: Prekopski potok, ki se izliva pri Dobravi; Studena se izliva potem, ko blizo Kostanjevice vzprejme Obrh, prav poleg Kostanjevice od desne strani v Krko. Lokavec v vasi Koprivnik se izliva v Krko od leve strani. Prekopski potok izvira pri Pleterjah v Šent-Jernejški občini in teče skozi Gruče, Gornjo in Dolnjo Prekopo in Dobravo po Kostanjeviški župnini. Na tem potoku je več mlinov. Studena izvira dobre četrt ure od Kostanjevice pod vasjo Globočice; je jako čista in mrzla in vzprejme ne daleč od izvira na levem bregu Orehovški potok (hudournik); hrani postrvi in goni kmalu pri izviru žago in mlin; malo nižeje je drugi mlin, ki pa užé nekaj let praznuje. Obrh, ki izvira blizo samostana pri Kostanjevici, pod vasjo Grič, in užé sam po kratkem teku mlin goni, izliva se blizo Kostanjevice v Studeno. Lokavec se nabira iz Krakovskih mlak, teče skozi Koprivnik in goni

tudi en mlin; po kratkem teku se izlije v Krko pod Koprivnikom. — Ribnika ni zdaj nobenega; bil pa je do lani blizo samostana samostanski ribnik, pa jako zanemarjen, zato so ga posušili.

Obrtnije ni tukaj nikakoršne; rokodelcev je komaj za silo. Ljudsko blagostanje je siromašno. Vzrok siromaštva je prirojena trma, ki ne pustí slišati o kakem kmetijskem napredku, potem razvada v jedi in pijači in oderuštvo premožnejših ljudi. — Redijo tukaj govedo, revnega plemena, ki se najbolj nagiba k štajerski sivi živini. Konje imajo v ravnini; prešiče pa povsod jako redijo, pa le za pleme; pitajo jih malo. Koze redijo po hribovskih vaséh. Tudi čebeloreja je precej velika, a o umnem čebelarstvu ni sluha ne duha.

Mesto Kostanjevica z 31 vasmi v politični občini. V šolski občini je razven Kostanjevice le še 19 selišč. Izmej teh pa spadajo tri vasi k politični občini Šent-Jernejski. — Imena vasí v šolski občini so: Kostanjevica ima 464 prebivalcev; Sajovec ima 64, Malence 94, Koprivnik 33, Dobe 142, Dobrava 46, Prekopa doljenja 112, Prekopa gorenja 77, Gruča 32, Ržišče 48, Vodenice velike 88, Vodenice male 50, Kočarija 77, Ivanše 15, Podstrm 14, Grič 23, Zaboršt 25, Orehovec 241, Dolšce 44, Globočice 49 prebivalcev. — V politično občino pa spadajo še sledeče vasí: Ban veliki sè 61 prebivalci; Ban mali sè 53 prebivalci; všolana sta v Šent-Jernej. — Avguštime ima 32, Fruga 21, Gradine 37, Jablance 58, Karlče 14, Črešnjevce 50, Mladje 51, Ošterc 159, Prušna vas 70, Črneča vas 186, Slinovec 82, Vrtača 19, Vrblje pa 43 prebivalcev. — Iz tû naštetih 13 vasí so otroci skoro brez šole. Všolane so te vasí v Sv. Križ, pa le po imenu, ker imajo razven Karlič, Slinovec in Jablanec vsi čez eno uro hodá do Sv. Križa. Gotovo je, da je po nekaki vnemarnosti 667 prebivalcev brez šole.

V Kostanjevici je župljánska cerkev sv. Jakoba in podružnica sv. Nikolaja. Nekdaj je bila tudi cerkev sv. Martina, in kakor ljudska pravljica pripoveduje, tudi cerkev sv. Neže, ne daleč od župljánske cerkve. V župljánski hiši pa je kapela sv. Ane. — Na Slinovcih je cerkev Matere božje dobrega svéta. Postavili so jo pred 102 leti tukajšnji Cistercijenzi. Ne daleč od cerkve, proti jugu, stojí mala kapelica Matere božje, ki je bila menda na tem holmcu prvotno svetišče. — Cerkev Matere božje v samostanu je zapuščena. Na Vodenicah malih je tudi cerkev Matere božje, na Ržišah pa cerkev sv. Magdalene. Na Velikih Vodenicah je kapelica Matere božje, v kateri se pa ne mašuje. — Gradov tukaj ni, le na Dobravi je mali gradič, imenovan „Gutenhof“,

lastnina Globočnikovih dedičev. — Vse polje okoli Kostanjevice je skoraj z malo izjemo lastnina samostana ali pa župljanske cerkve.

Zanimivosti. Spomenikov ni v Kostanjeviški občini nikakoršnih, če ne vzamemo za spomenik podobo ustanovitelja samostana, vojvoda Bernarda, katera je vzdana v župljanski cerkvi na levi strani; in podobo nad samostanskimi vrati, ki kaže Marijo, varuhinjo samostana, pod njo pa bosenske roparje, ki so odsekali svojemu pajdašu glavo, mislé, da je menih. — Roparji so namreč mislili napasti samostan po noči; eden se splazi skrivaj, menda še po dnevi v samostan, po noči pa je imel odpréti čakajočim pajdašem vrata. Prej pa, ko odpré vrata, umorí meniha in obleče njegovo kuto, potem gre odpirat vrata. Ko roparji skozi vrata planejo, odseka eden preoblečenemu pajdašu glavo, mislé, da je vratar. Ko pa glavo vzdigne in pajdašem pokaže, spoznajo, da je to glava onega Bosnjaka, ki se je bil v samostan splazil. Ustrašili so se ter pobegnili in nikomur kaj žalega storili.

b) Zgodovinski del.

Kostanjevica je sicer starodavno mesto, vendar se o njej iz starega veka še nič ne čuje. Njena ustanovitev spada v drugo polovico srednjega veka. Fara je bila tukaj l. 1220. ustanovljena, in njej na čelo je bil župnik Adalbert postavljen. Mestece je moralo že takrat precej važno biti, kajti brižinska pisma poročajo (l. 1252 in 1273), da so se po naročilu takratnega Koroškega (in Kranjskega) vojvode Ulrika v Kostanjevici, ki je bila njegova lastnina, denarji kovali. Kostanjeviški samostan Cistercijanov je bil l. 1234. ustanovljen po Koroškem vojvodi Bernardu, ki je bil tudi tukaj s svojo soprogo Juto, českega kraljevskega rodu, pokopan (l. 1257.). Grad Kostanjeviški, imenovan „Landestrost“, je bil najprvo lastnina posebnih grofov, med katerimi je imenovan l. 1261. eden z imenom Ortolf. Grad so tako zvali radi tega, ker je bil zatišče pred raznimi sovražniki. Prišel pa je že l. 1268. v last Koroškim vojvodam.

Ko je bil česki kralj Otokar po smrti Babenbergovcev, ki so sicer na Kranjskem le malo posestva še imeli, po Koroškem vojvodi Ulriku podedoval Koroško in nekaj Kranjske, prišel je v Ljubljano, katera se mu je bila kmali udala, podal se je potem tudi v Kostanjevico in Kamnik. Ta dva se mu gotovo nista mogla braniti.

O Kostanjeviškem samostanu beremo l. 1331., da je pred napadi divjih Magjarov mnogo trpel.

Rod Kostanjeviških grofov je izumrl že l. 1306.; a posestniki svojega rodbinskega gradu so že prej jenjali biti. Za njimi so ga imeli v lasti najprvo frangepanski, potem svibenjski in celjski grofje. (V nekdanjem gradu Kostanjeviškem je zdaj duhovnija in šola.)

Da je Kostanjevica staro mesto, to spričuje neko staro pismo od l. 1364., ki se hrani v cesarskem arhivu (shramba starih pisem). Na njem je namreč pečat tega mesta, ki svedoči po svoji podobi, da je bilo mesto precej utrjeno. Ima pa ta-le latinski napis: „Sigillum (pečat) Civitatis (mesto) De (od) Landestrost“ (Kostanjevica).

Mesto je pred raznimi sovražniki, domačimi (med temi so bili celjski grofje) in tujimi (Magjari in Turki) veliko trpelo.

Vojvoda Friderik je 28. jul. 1435. ravno zavoljo teh škod, od sovražnikov napravljenih, mestu letni sejem na dan sv. Vida dovolil.

Poglejmo, kaj nam Valvazor o Kostanjevici pripoveduje: On razlaga najprvo ime mestu, meni, da izhaja od „Kostanja“. — Ljudstvo se je o njegovi dobi le o poljedelstvu živelo, ter obžaluje, da ni Kostanjevica za kupčijo primeren kraj. Po Valvazorjevi sliki je bilo mesto v njegovi dobi (l. 1680.) okrog in okrog z vodo (Krko) obdano, a brez zidovja. Grad v mestu se le malo od družih hiš odlikuje. Po smrti zadnjega celjskega grofa Ulrika (l. 1456.) je prišel grad (in mesto) v last avstrijskim vladarjem, a l. 1570. ga je kupil sorodnik našega Valvazorja, Ivan Baptista Valvazor. Za njem je imel še razne druge lastnike. Turki so v okolici večkrat razsajali, posebno l. 1545., a v mesto jim ni bilo mogoče predreti. L. 1663. je bilo vso mesto zgorelo. Popravili in pozidali so ga potem tako, kakor ga je naš neumrlji zgodovinar videl in opisal.

O Kostanjeviškem samostanu, ki je bilo veliko in trdno poslopje, smo že slišali, da je bil l. 1234. po Koroškem vojvodu Bernardu ustanovljen. Postavil ga je bil v spomin, da je bil srečno premagal škofa bamberškega. Ustanovsko pismo je bilo podpisano še le l. 1248.

Za vlade cesarja Jožefa II. je bilo (l. 1780.) na Kranjskem še 15 samostanov. Od teh je bilo od l. 1786. razpuščenih 11. Ta osoda je bila z dekretom 3. dne januarija 1786. l. zadela tudi Kostanjeviški samostan. Čista imovina tega razpuščenega samostana je znašala 168.758 gold., kar je porabila vlada (kakor tudi imetje družih razpuščenih samostanov) v ustanovitev religijskega fonda, iz katerega se plačujejo posvetni dušni pastirji.

Oprava iz velike samostanske cerkve se je po nekoliko razdelila sosednjim cerkvam, po nekoliko pa se je poizgubila in zanemarila.

Velikanske orglje je dobila na priliko cerkev na Raki. Samostanske prostore rabijo dandanes v pisarne c. kr. uradom in v stanovanje uradnikom.

V Kostanjevici je bil rojen Anton Makovič, v minolem stoletji magister anatomije in kirurgije ter zdravnik v Ljubljani. Priobčil je v slovenskem in nemškem jeziku: „Vprašanja in odgovore o kirurgiji.“ O cerkveni in šolski posvečnici kostanjeviški še nekaj: „Podružna cerkev sv. Martina, katero Valvazor pri opisovanji fará imenuje, je stala v mestu, nasproti hiši g. Al. Gača. Poslopje še stoji, pa je predelano v hišo, ki je zdaj lastnina g. Engelb. Šušteršiča. Krstne knjige naše župnije segajo nazaj samo do l. 1723.; prejšnje so gotovo zgorele pri kacem požaru, katerih je bilo mnogo v Kostanjevici. Fara je obsegala do Jožefovih časov samo Kostanjevico in bližnji vasi: Sajovec in Malence. Vse druge vasi so pripadale k fari št. Jernejski in celó naše predmestje onkraj mosta. Dolšce, Globočice in 3 hiše iz Orehovca so bile pridružene pa k sv. Križu. — Sedanji farovž in šola — nekdanji Kostanjeviški grad — je mesto kupilo po dražbi l. 1793. za 562 gold. — Cerkev Matere Božje na Slinovcih, ki je zdaj Kostanjeviška podružnica, so Cistercijenzi zidali in dokončali l. 1778.; a poleg nje stoječa kapelica, tudi M. B. posvečena, je bila narejena l. 1759. Vendar je na nje mestu utegnila stati prej druga iz prejšnjih stoletij, kakor pripoveduje ustno izročilo.

Koliko je tukajšnja šola stara, ni nikjer zaznamovano. Toliko je gotovo, da je bila šola, dokler so bili menihi v tu, v samostanu; ko so bili pa menihi pregnani, so si Kostanjevčani najeli učitelja, ki je poučeval samo mestne otroke zdaj tu, zdaj tam, kakor se je ravno prostor za šolo dobil; tedaj se začetek Kostanjeviške šole ujema s časom, kadar so se menihi razšli. Prvi učitelj je bil neki Kračman; čas njegovega učiteljevanja in njegovo krstno ime pa ni znano. Kračmanov naslednik je bil Gradišnik, rojen Kostanjevičan. Ta je bil iz neznanih vzrokov odstavljen, njegov naslednik pa je bil znani národní pesnik Andrej Kančnik, ki je med drugimi tudi zložil pesem o „hudobni ženi“. Njegova prva žena je bila tako huda, da ubogi mož nikoli pred njo ni imel miru. Primeri se, da se Kančnik pripravlja na lov ter svojo puško nekaj uravnava. Njegova soproga je

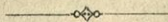
ravno sobo pometala. Kar puška počí, in svinec zadene ženko v hrbet tako hudo, da je kmalu umrla. Kančnik je prišel v zapor; pa ker mu nihče spričati ni mogel, da je ženo nalašč ustrelil, je bil kmalu izpuščen. V zaporu pa je menda skoval zgoraj omenjeno pesem.

Ko se je Kančnik menda v Dobropolje preselil, je prišel na njegovo mesto že priletni učitelj Andrej Štritar. Štritar pa je dobil 1821. leta pomožnega učitelja Antona Šinkovca. Šinkovec je bil rojen v Sapi, Šmarijske župnije. 1824. leta je bil A. Šinkovec prestavljen na Krko, kjer je služboval 3 leta. Od tam je bil prestavljen na Gorenjsko v Cerklje, kjer je ostal le 3 mesece. Ta čas, tedaj 3 leta in 3 mesece, sta v Kostanjevici službovala dva učitelja. Prvi France Urančič iz Čateža in za njim Karol Trček, od nekod z Gorenjskega. Poslednji je zamenil prostovoljno službo v Kostanjevici s službo v Cerkljah; tako je prišel Anton Šinkovec zopet okolu l. 1827. v Kostanjevico, kjer je tudi ostal do smrti. Umrl je 8. marcija leta 1876., v 77. letu svoje dóbe. Šinkovec je bil 11 let slep. Služil pa je 56 let kot učitelj. — Leta 1865. je prišel staremu učitelju v pomoč gospod Anton Juncer, rojen v Št. Petru pri Novem mestu. Ostal je tû do 1866. leta. Za g. Juncem je prišel pomožni učitelj g. Ivan Pečar, in za tem pa 1870. leta g. Jože Jerom, kateri je tukaj služboval do 1877. l. 4. septembra. — 4. septembra 1877. l. nastopil je službo zdanji nadučitelj Lavosl. Abram.

Šola za ženska ročna dela se je pričela 2. aprila 1875. l. Po- učevala je gospá Jožefa Jeromova. — 3. novembra 1875. l. je nastopila službo učiteljsko za I. razred gospodičina Marija Wessner. Šola je od tega časa dvorazredna. Za gospodičino M. Wessner je prišla 28. decembra 1880. l. gospodičina Jožefina Malec iz Ljubljane.

V tukajšnjo šolo je hodil slavni afrikanski misijonar Knobleher. Umrl je tû tudi Bernard, koroški vojvoda, in Juta, njegova žena.

Več o zgodovini Kostanjevice se bere: v „Novicah“ (l. 1881.) in v „Vrtci“ (l. 1883.).

Mokronog^{*)}

a) Zemljepisni del.

V župljánski občini je trirazredna ljudska šola v Mokronogu. Župljánska občina šteje 2075, politična občina pa 2400 ljudi. — Za šolo ugodne mladine je 300, v šolo je pa hodi 255. — Hribi (gore) v šolski občini so: Priča (na vzhodni strani vinske gorice), Žalostna gora (z romarsko božjo potjo žalostne Matere Božje), Zapečar, Požarnica. — Potoki okrog Mokronoga, ki se pa vsi iztekajo v rečico „Mirno“, so: Potok za zidom (izvira v Mokronogu), Stanjek (izvira v Mokronogu z gorko vodo), Potok za goro [Sauerbach] (izvira pod Trebelnem). Vsi ti potoki se izlivajo na desnem bregu severno v rečico Mirno, koja teče četrť ure od trga Mokronoga proti vzhodu, dela mejo mej Šent-Rupertom in Mokronogom. Mirna ima svoj izvir v župniji sv. Križa, okr. glavarstva Litijskega, preide v župnijo Mirno, okr. glavarstva Novomeškega, potem dela mejo mej župnijo Šent-Rupertom in Mokronogom, preide v župnijo sv. Trojice, nadalje v župnijo Boštanjsko, tekoča vedno bolj vzhodno, se izliva na desnem bregu v poglavitno reko kranjske vojvodine — v Savo. — Stoječe vode v šolski občini: Grajski ribnik v Mokronogu. — Razmerje, v kakšnem so v občini njive, vinogradi, travniki, gozdi, pašniki, neobdelana tla: Njive so v precej dobrem rodovitnem stanu, v Mokronogu in okrog bolj močvirne (t. j. v mokrem letu malo premokre). Vinogradov ima šolska ali župljánska občina malo, a v teh raste srednje blagó. Travniki imajo dovolj klaje, a v močvirji večinoma slabe. Gozdov ima le grajščina Mokronožka dovolj, kmetje pa so jih iztrebili. — Ljudje se pečajo razun kmetovanja sè živinorejo, vinorejo, v trgu z obrtnijo, t. j. z izdelovanjem usnja. Sadjereja je tù v slabem stanu. — Materijelno stanje ljudstva je srednje. V tem šolskem ali župljánskem okraji je en trg in 12 vasí. Trg Mokronog z 855 prebivalci. Vasí: Bačje 24, Brunavas 69, Sv. Križ 34, Križnivrh 12, Log 85, Martinjvas 102, Gorenjvas 48, Ostrožnik 98, Pogled 61, Ribjak 38, Slepšek 114 prebivalcev. — Imena cerkvá: V Mokronogu župljánska cerkev sv. Egidija in tik Mokronoga proti zahodu na Žalostni gori podružnica žalostne Matere božje sè svetimi stopnjicami, sloveča božja pot. Na-

*) Ali ne bi bilo bolje pisati „Mokronjek“, kajti pravimo „Mokronjčan“ in ne „Mokronožan“?

dalje tik Mokronoga proti severu cerkvice sv. Florijana. V vasi sv. Križ je cerkvice sv. Križa. V Slepšeku je cerkvice sv. Martina. V Martinjivasi cerkvice sv. Nikolaja. — V Mokronogu se nahaja grad. — Spomeniki in druge mogoče znamenitosti so: V Zapečarji tik Mokronoga se nahaja tako zvana „ajdovska jama“; tù je star rimski rudokop.

b) Zgodovinski del.

Starost cerkvá in imé prvega župnika: Mokronožka župnija nastala je iz zdanje Šent-Rupertske. Leta 1509. je bil tù beneficij ustanovljen, a l. 1649. je postala iz vikarijata župnija in sicer po ustanovi Ernesta Mihaela pl. Scheerenburg, posestnika mokronožkega gradu, ki je v poslednjem sporočilu dné 10. decembra 1649. l. samostojno župnijo ustanovil. — Imé prvega župnika ni znano, ker so dotična pisma, knjige i. t. d. l. 1681. 14. aprila v strašnem požaru, ki je nastal o polunoči, zgorele. Upepelil je bil oni požar skoraj ves Mokronog. Župljánska hiša je stala do tistega časa v trgu, a od onega časa stoji na griču nekoliko nižje kakor cerkev žalostne gore. — Cerkevne kronike nij, koja bi segala v pozne čase nazaj. — Janez Kastelic, župnik v Mokronogu, je zapustil v svojej oporoki precejšnjo svoto za popravo sv. stopnic, kar se je bilo po njegovi smrti tudi zgodilo. — Kedaj se je prvo poslopje za šolo zidalo in kdo je prvi poučeval mladino, nij znano. — Na mestu, kjer stoji zdanje šolsko poslopje, je stala pred časom mala hišica, koja se je rabila za šolski pouk. Imela je majhno učno izbico, komaj za kacih 20 otrok, in izbico za stanovanje učiteljevo. — Spominja se, da je okrog l. 1808. do 1814. tù učiteljeval Matija Tomšič. Za njim so učiteljevali: Prevec, Šerko, Zadražnik, Palčič, Matija Jurman, Drijani in Jožef Šerek. Zadnji je služil do leta 1837. Od 12. oktobra 1837. l. pa je začel poučevati učitelj Jožef Potokar, koji je do l. 1853. poučeval še v omenjenem malem šolskem poslopji. V letu 1853. pa so to staro učilno podrli, sezidali so na istem mestu zdanje šolsko poslopje, katero je stalo okrog 7000 gold. ter meseca novembra 1854. l. se je jelo v novem poslopji poučevati. Leta 1875. nastala je iz enorazrednice trirazrednica, kateri je postal učitelj Jožef Potokar nadučitelj ter ostal do konca šolskega leta 1879. S tem letom podal se je v zasluženi pokoj. Med učitelji je posebno omeniti tega gospoda, ki je na tej šoli poučeval 42 let ter bil dné 3. januarija 1877. l. od Nj. c. k. apostolskega

Veličastva cesarja Franca Jožefa I. za zasluge pri učenji odlikovan s srebrnim križcem s krono.

Važne zgodovinske notice o trgu so: Mokronog je bil v starodavnih časih obzidan (vtrjen), to potrjuje še dan danes imé, koje je ostalo: „za zidom“. Tudi potrjuje to istino, kadar kaj kopljejo i. t. d. — Tako zvani „grajski stolp“, stara mokronožka grajščina, ki stoji še dan danes v trgu, se omenja že leta 1280. in sicer iz listin, ki se hranijo v Krškem.*) Onega leta, t. j. 1280. l., bil je užé v Mokronogu „trg“, ki je imel tudi užé svojo sodnijo. Kdaj pa je ravno Mokronog trg postal, nij znano. Grb trga Mokronožkega je „bosa noga“, ki kaže spodnji podplat (samo spodnji del gležna).

Starost gradov v šolski občini: Zgodovinske notice o njih so: Na holmcu koj nad župljánsko cerkvijo se vzdiguje čeden starinski grad, katerega začetek sega gotovo pred leto 1000. Kajti zgodovinsko znano je, da je bila sv. Hema, koroška kneginja (roj. l. 983., † 1045.), posestnica tega gradú in okrog ležečega trga, katerega je darovala Krškemu nnskemu samostanu, in od tega sta po ustanovljenji Krške škofije (l. 1072.) tej prišla v last, kar je z malimi izjemami trajalo tja do l. 1616., ko se je grad prodal nekemu gospodu Mahorčič-u, in od tega ga je zopet kupil Ernest Mihael pl. Scheerenburg, ki je za Mokronog zbog tega znamenit, ker mu je l. 1649. v oporoki z 10. decembra samostojno župnijo ustanovil. Zdanji grad ima pri vходу vdolbeno letnico 1595. in se od Valvazorjevih časov, kakor kaže podoba, nij dosti izpremenil. Zdanji lastnik mu je baron L. Berg. Imenitno je tudi, da se še dan danes v tem gradu shranuje neki črevljiček (pantofel), ki je od sv. Heme (ali Eme). (Ljudska pripovedka.)

Naj sledi tukaj, kar se tiče cerkve na Žalostni gori. Vrh Žalostne gore je ovenčan z romarsko cerkvijo Matere božje. Kaj je bil povod, da se je tukaj cerkev zidala, nij znano, ker so stare listine pogorele. Tudi leto zidanja se natanko ne vé. Valvazor piše, da je bila cerkev naše ljube Gospé na Žalostni gori pred kakimi 18 leti sezidana; tedaj okrog l. 1670. Skoraj gotovo pa je, da je bila zdanja cerkev l. 1797. popolnoma dodelana, ker ta letnica je vsekana na malih vratih ob ženski strani. Mogoče, da so se vrata pozneje prebile, ker je ravno ob istem času več romarjev dohajalo. (Mittheilungen d. hist. Ver. str. 24. sub l.) Da se je mej tem časom znotraj cerkev zmir bolj

*) Menda „Gurk“ na Koroškem.

zaljšala, vidi se iz tega, ker je bil véliki altar postavljen l. 1675. Daroval ga je Materi božji baron Daniel Kajzel s svojo soprogo, takrat lastnik Mokronožke grajščine, kar spričuje napis na tablici za oltarjem, ki se glasi: In honorem Dei et B. M. V. Matris Dol. Kl. D. Joannes Kaisal Lib. B. D. G. et. S. D. in A. et. N. cum sua coniunge hoc altare erexit. 1675. — Imé njegove soproge je zapisal Valvazor pri priložnosti, ko pripoveduje žalostni konec tega barona. „Temu Danielu Janezu Kheyssellu (pozneje ga zopet piše Khaysell) je njegov svak gosp. Hans Jožef Scheerenburg, užé imenovanega Ernest Mihaela (ustanovitelja mokron. župnije) brat, pred 14 leti (t. j. ravno okrog 1675), ko sta za gradom kegljala, v jezi nož zabodel v vrat, da je čez pol ure umrl. — Ta Scheerenburg pa je bil ne samo zeló jezi podvržen, temuč tudi ne prav zdrave pameti. — Trg in grad je dobila potem v last tega umorjenega Kajzela ostala vdova, baronovka Marija Margareta, roj. pl. Scheerenburg. — Kje je bil oltar izdelan, ne kaže nobeno znamenje. Dokaj lično delo je iz črnkastega marmorja. — Na jugovzhodni strani od cerkve nižje so svete stopnice (ali sv. štenge). Leta 1872. so bile po velikodušnem daru župnika Kastelca popolnoma prenovljene, le škoda, da ne po kaj srečnem in primernem načrtu. — Tako in še natančneje popisuje božjo pot gospod Ant. Žlogar v svojej knjigi „Trojna božja pot“. — Zahodno od Mokronoga nad vasjo na gričku Slepšek stala je nekđaj kapelica sv. Lorenca, ki pa je zdaj le malo poznati. Pravljica o tej kapelici pravi: V griču pod kapelico se nahaja studenec, in kadar se utegne zadnji kamen od te kapeličine razvaline v dolino izvaliti, bode se studenec odprl ter vso dolino poplaval.

Da so bile starodavne naselbine v Mokronogu in v okolici, pričajo gomile, ki se nahajajo v bližnji vasi Ostrožnik; tù in tam se tudi večkrat izkopavajo okostja, novci itd. Dné 11. septembra 1879. se je izkopalo južno tik trga v gozdu Priča: prsten lonec, okoli 4000 bakrenih novcev sè sledečimi imeni: Gallienus, Saloninus (en sam novec srebrn), Claudius II., Gothicus, Salonina (žena njegova), Quintillus, Aurelianus, Severina (žena njegova), Probus, Tacitus, Florianus, Carus, Carinus, Numerianus, Quintillus, Viktorinus, Tetricus (oče in sin), Pothomus. Natančen popis najdbe se nahaja v „Slov. Národu“ od l. 1880., števí. 9. in 10. Leta 1880. našel se je tù pod Mokronožkim gradom zlati rimski novec cesarja Anastazija II. — V Mokronogu so bili večkrat potresi; silen potres je bil zlasti l. 1877.

Radeče.

a) *Zemljepisni del.*

Imenitna železniška postaja je Zidani Most, kjer se Savinja v Savo izteka. Od Zidanega Mosta gre postranska proga južne železnice v Zagreb in Sisek na levem (štajerskem) bregu Save. $\frac{1}{4}$ ure od Zidanega Mosta južno, tik desnega brega Savinega, je prijazen trg Radeče, ki šteje 115 hiš in 691 prebivalcev, kateri govoré večinoma slovenski jezik, da-si so mnogi tudi nemščine zmožni. V trgu je trirazredna ljudska šola v novem, čednem šolskem poslopji. Za šolo ugodne mladine je nad 300 dečkov in deklic, a v šolo jih hodi le nekaj nad 200. V trgu je župljánska cerkev sv. Petra. Župnina šteje nekaj nad 2800 duš in ima še podružnice: sv. Martina na Vrhovem (s pokopališčem), sv. Treh Kraljev na Bruneku, sv. Nikolaja na Močilnem, Device Marije na Žebniku, sv. Katarine na Jelovem in sv. Nikolaja na Savi (s pokopališčem). Kapela je tudi v gradu Dvoru (Weixelstein). Tržani se pečajo s poljedelstvom, z vino- in živinorejo, s kupčijo in z rokodelstvom. Tù so uradi: c. k. okrajna sodnija, c. k. davkarija in c. k. žendarmerija. V Radečah je sedež predstojništva Radeške občine, pod katero spada še 16 vasí: Dobrava (106 prebivalcev), Goreljce (71), Hotemež (170), Jelovo (162), Log (46), Loška Gora (27), Močilno (145), Njivice (104), Podkraj (297), Praprotno (83), Rudna Vas (49), Žebnik (105), Stari Dvor (74), Vrhovo (232), Brunek (44) in Brunska Gora (97). Poleg Radeč teče Sava, čez katero prevažujeta dva brodova: jeden na severni strani na Zidani Most, drugi na južno-vzhodni v Loko. V Savo se izteka potok Zapota, ki v trgu goni šest večjih mlinov. Nad trgom se na severnej strani dvigajo skalnati hribi, na katerih je razvalina starega Radeškega gradu. Nad Njivicami pa so razvaline Žebnika (477^m. v.). Pol ure od Radeč*) poleg okrajne ceste, ki pelje v Svibno in Št. Jurij, je papirnica, lastnina marljivega domoljuba gosp. Val. Krisper-ja. V Radečah je Radeška grajščina, kakih 10 minut od trga na Savi pa grajščina Dvor in tudi na Hotemeži je grad enacega imena. Prvo ima zdaj v lasti g. Moric Löwenfeld, a poslednji dve g. vitez Gutmannsthal-Benvenutti.

b) *Zgodovinski del.*

V dobi mogočnih Rimljanov bila je tù najbrže ladijestaja. To pričajo razne starine, ki se tù najdejo. Verjetno je tudi, da so pri Zidanem

*) Dr. Krek sklanja Radeče v ednini; kako rabi ljudstvo?

Mostu užé Rimljani imeli most čez Savo, kajti našli so se tudi ondi na kranjskej strani rimski denarji; tudi še kažejo mesto, na katerem je v onih časih stal most. O Radečah vendar ni bilo prej sledú, dokler niso nad zdanjim trgom plemenitaši postavili starega gradú. Najbrže je bil to plemeniti in mogočni rod Ostrovharjev, *) ki so bili postavili tudi grad Svibenjski in Žebnik. Zato se Svibno še danes v nemškem jeziku Scharfenberg imenuje. Ti gradovi so stali najbrže že okoli leta 1000 po Kr. Ostrovharji so imeli še več družih gradov na Kranjskem in Štajerskem; zadnji te slavne kranjske plemenite rodovine je umrl v 14. stoletji. Pod gradom se je s časom postavil trg, o katerem se pa vsled mnogih požarov ne vé, kdaj in od koga je dobil tržne pravice. Najbrže od svojega grajskega gospoda, kajti Radeče niso bile lastnina deželnega kneza. V 15. stoletji so imeli cesarski velike boje s Celjskimi grofi. V teh bojih so bili cesarski razdejali most pri Zidanem Mostu. Takrat so tudi, kakor Valvazor poroča, Radeče zeló trpele. Zato je pa videti na Valvazorjevej sliki ta trg še v 17. stoletji prav majhen. V lasti ga je imela takrat z grajščino vred rodovina Mordax, ki je imela pa tudi Žebnik. Poslednji grad je bil že takrat, t. j. pred 200 leti, v razvalinah, stari Radeški pa je še stal, toda stanovali niso več v njem.

Kakor so slehrni kraj v teku dolgih stoletij zadevale razne nesreče, tako tudi Radeče niso bile brez nadlog. Razsajali so v trgu hudi požari; koliko jih je bilo in kdaj je bil zadnji, se natanko ne vé; pripoveduje se, da jih je bilo šest. Da bi Bog obvaroval trg te silne nesreče, vpeljali so tedanji tržani na binkoštno nedeljo obhod (procesijo) po trgu, katera obljuba se še dandanes slovesno izvršuje.

Turki so gotovo tudi tod divjali. V tem nas ukrepi pravljica o Radeškem brusu; tako se namreč imenuje skalovje na severnej strani Radeč. Ko je Turek v te kraje prihrul, bežali so stanovalci pred njim na pečine pri brodu; hudomušni ljudje so jih pa smešili, da so šli le nože in kose brusit, da bi potem tem huje Turke klali. O tem brusu, s katerim so užé od nekedaj Radečane dražili, govori tudi Valvazor.

Tretja nadloga, ki je Radeče zadela, bila je kuga 1576. l.

Radeče so v cerkvenem obziru znamenite. Svoje župnine ni ta trg dolgo imel. Spadal je pod veliko štajersko župnijo v Laškem (Markt Tüffer), v Radečah je le namestnik (vikar) Laškega župnika opravljal službo božjo. Beneficij, ki ima še zdaj na štajerskej strani, onkraj Radeč,

*) L. 1206. se pa užé vendar govori o „Radeških gospodih“.

svoje posestvo in hišo, ustanovil je grof Jurij Vernek, 1461. l. V 16. stoletju 1574. l. nahajamo tukaj kot katol. vikarija Daniela Slede-ja. V Radečah je pa v tem času, ko se je tudi pri nas protestantovska vera širiti jela, pridigoval luteranski duhovnik, kateremu je pomagal tudi luteranski šolnik, dokler ni bila ta vera okoli l. 1600 ostró prepovedana. V Radeče je s Štajerskega pridigovat hodil tudi imenitni luteranski duhovnik Primož Trubar (v letih 1530. — 1540.), ki je bil takrat župnik v štajerski Loki. Zdaj je pa že kacih 100 let kar so Radeče v Ljubljanski škofiji (od l. 1788.).

Leskovec.

Ako potujemo od mesta Krškega po okrajni cesti proti jugovzhodu, odprè se nam lepa Krška ravnina. Cesta delí se nam že kacih 15 minut hodá v občinsko cesto, peljajočo proti jugozapadu. Po slednji se podavši, dospemo v malih trenutkih do dekanijske cerkve in vasi Leskovec. Župnija Leskovec je ena največjih na Kranjskem, šteje 6727 prebivalcev, ter jo omeja na severni in vzhodni strani Sava, na jugu Krka, proti zapadu pa se dotika župnije Raške in sv. Duške. Vas je precej velika, šteje 112 največ lesenih hiš in do 600 prebivalcev. Na holmu stoji velika cerkev z visokim stolpom, posvečena Materi božji sedem žalosti. Okrog cerkve se razprostira prejšnje pokopališče, obdano z visokim zidom. Na kraji, kjer stoji zdaj cerkev, bila je v starodavnih časih le mala kapelica, zoveča se „Naša ljuba Mati na jezeru“. Po srečni zmagi zoper Turke postavili so tù naši pradedi leta 1550. zdanjo v gotiškem slogu sezidano cerkev, s tremi altarji, h kojimi se je po dozidanji kapele po Turjaškem grofu Herbardu v letu 1668. pridružil še četrti altar sv. Roženkranca. Proti jugu stoji cerkev sv. Ane, kjer je vsako leto velik sejem in božja pot. Prvi župnik bil je tù v letu 1274. z imenom Bertoldus. Sedež dekanov je bil do leta 1833. v Krškem. Po dozidanji župljánske hiše l. 1831. preselil se je dekan iz Krškega ter ima še dosihdob tù svoj sedež. Razen dekana ima župnija še tri duhovne pomočnike, mej kojimi je eden mestni vikar v Krškem. Šolo oskrbovala je do leta 1812. duhovščina. V letu 1812. najeli so si vaščani neko pritlično,

leseno sobo, ter je v njej mladino poučeval orglar Anton Vrezec (Vresitz). V šolo je takrat hodilo 25 — 40 otrok, in poučevalo se je največ v nemščini. Leta 1863. sezidali so zdanjo šolo, katero so leta 1875. razširili v dvo- in leta 1876. v trorazrednico. Za šolo ugodne mladine šteje cela župnija nad 600, a zaradi oddaljenja sel jih od teh v šolo hodi le kacic 250 otrok.

Hribov, stegajočih se od vzhoda proti zapadu je mnogo, ter so vsi obraščeni z vinsko trto; po njih se prideluje najboljši Dolenjec. Tu so Tršlavec, Golek, Gora sv. Lorenca, Libelj, Selška gora, Brezovska gora, Reber, Nemška gora, Križe in Drenovice. Proti jugu se razprostira lepo polje, segajoče do Gorjancev, pod katerimi se vijeti Sava in Krka. V župniji je le nekaj neznatnih studencev in potokov, kakor: Šlapovec, izvirajoč v Čretežu, teče proti vzhodu ter se izliva v Savo. Tršlavec priteče iz grajskega ribnika, goni mlin na eno kolo ter tekoč skozi Leskovec po polji skoraj usahne; pri večjem nalivu pa si napravi pot v Savo. Od severa proti jugu tečeta Čerink in Selček skozi Selce ter združena napravita potok „Velikovašica“, katera teče skozi Velikovas, Gržčovos in Malipodlog ter se izliva v Krakovem lesovji, kot levi pritok v Senušico. Senušica, narastla iz studencev: Drenovic, Reber, Osrednik, Dule in Kačke teče skozi Senuše in Krakovo lesovje, goni nekaj mlinov ter se združena z levim dotokom Lokavcem, kateri meji Leskovško župo od Raške, izliva blizo Kostanjevice v Krko. Razen teh studencev se nahaja po močvirnatih krajih, kakor na Jelšah, Velikivasi še nekaj stoječih vodá, katere bi ugajale ribnikom, pa se v njih živina napaja in perutnina redí. Zaradi pomanjkanja travnikov je živinoreja prav na nizki stopinji, tedaj tudi poljedelstvo slabo. Vinogradi so še v precej dobrem stanu ter prinašajo revnim hribovcem v dobrih letinah toliko novcev, da si zbog pomanjkanja njiv lahko v bližnjih Brežicah nakupijo potrebnega žita. Razen Krakovega lesovja, spadajoče večjidel Kostanjeviškej in Aersperegovej graščini, nij gozdov skoraj nič in še ti so v prav slabem stanji. Dovaža se les za kurjavo po visokej ceni z Gorjancev. Kjer pa poljedelstvo hira, tam o blagostanji govorjenja nij. Tedaj je ljudstvo, posebno hribovsko, zeló revno in njih posestva gredó po oderuških rokah dan za dnevom mnogobrojno na boben. Ker je bilo ljudstvo toliko časa s tlako in desetino od grajščakov tlačeno, ker se po dobljenej kmetskej prostosti še nij misel na pravo varičnost v ljudstvu utrdila, ampak še vedno stari rek živi: „Kar z gobcem

zgrabim, to je moje“, in ker toliko mladeži zbog pomanjkanja šol brez uka raste; zato je tod domá še surovost in o pravi omiki in blagostanji ni govora še. Da se bode ljudstvo likalo, treba mu bode dati prilike, to je stvariti šole po obširni župnini. — Vasi šteje občina veliko; tù naj sledé one, ki so všolane: *a)* Leskovec. V obližji je lep grad, grofov Turjaških z imenom Thurnamhart ali Šrajbarski turn. Tù je bila v prejšnjih časih sodnija. V obližji gradú stojí prekrasen mauzulej (grobišče), v kojem počiva imenitni nemški pesnik Anastazij Grün ali Anton grof Auersperg s svojo soprogo in sinom. Thurnamhart nij prvotno imé gradu, ampak pod tem imenom stal je stari grad nad sv. Križem, zdaj razvalina. *b)* Osredek, *c)* Loke, *d)* Valovnik, *e)* Golek, *f)* Selce, *g)* Libelj, *h)* Brezje, *i)* Žadovinek, *j)* Veniše (tù je bila poprejšnjih časih cerkev sv. Urbana, zdaj razvalina). *k)* Gorenjavas, *l)* Velikavas s cerkvijo sv. Martina. Tù je grad Velikavaški, zdaj v likvidaciji, a poprej posestvo Turjaških grofov; v njem je bil leta 1829. od 13 bosniških roparjev grof napaden in ranjen. *m)* Drnovo, zdaj vas, a v starodavnih časih mogočno rimsko mesto Novi odunum*), tù je cerkev sv. Janeza. Tù se je izkopalo in se še dobí marsikak starinski spominek, razni denarji z nadpisi in s podobami rimskih cesarjev. Lep marmornast steber, tù izkopan, še zdaj kot leca kinča Leskovško cerkev. *n)* Brege. Razen šolske občine so še vasi: *a)* Gora sv. Lorenca, vas in cerkev. *b)* Straža sv. Lorenca, *c)* Strmo rebro, *d)* Dunaj, *e)* Mladevine, *f)* Senožete, *g)* Dole, *h)* Kobile, *i)* Ivanjidol, *j)* Nemška vas z gradom enacega imena in s cerkvijo sv. Štefana. *k)* Senuše s cerkvijo sv. Lucije, *l)* Dre-novec, *m)* Brezovska gora, *n)* Dedni vrh, *o)* Straža s cerkvijo sv. Valentina, *p)* Dolenje, *r)* Mali podlog, *s)* Veliki podlog, *t)* Gržeča vas, v sredi treh vasi cerkev sv. Nikolaja na polji, *u)* Kalce, *v)* Naklo, *z)* Malomraševo, *ž)* Brod, *q)* Pristava, *w)* Jelše, *x)* Gorica s cerkvijo sv. Petra in Pavla, *y)* Vihre s cerkvijo sv. Urha, *z)* Mrtvice.

Iz navedenega je razvidno, koliko mladine doraste brez uka, in smelo se trdi, da čez dve tretjini ljudstva čitati ne zna. O ustanovljenji šol se je že večkrat razpravljalo, a ljudstvo, za šolo malo vneto in boječe se novih doklad, se temu predlogu vedno upira.

*) Ostanke tega velikega mesta so se že več stoletij izkopavali in na vse strani po svetu razpošiljali; dobivajo jih kmetje tudi dandanašnji še mnogo. Naj šolski otroci vse take starinske reči nabirajo in v šolo pokazat prinesó.

Da se je v Leskovcu leta 1863. nova šola sezidala, zoper kojoj se je ljudstvo tudi upiralo, gre vsa hvala neutrudljivemu in za šolo zeló vnetemu zlatomašniku, dekanu in častnemu korarju Edvardu Polaku, vitezu Fr. Jožefovega reda in udu c. kr. šol. svéta i. t. d., kateri kot duhovni pastir in kot vnet šolnik tù že nad 27 let plodonosno deluje.

R a k a.

a) *Zemljepisni del.*

V Račji župljánski občini je samo dvorazredna šola na Raki. Farna občina šteje 3430, politična občina pa 3147 ljudi. Šolska občina je tudi župljánska občina. Politična občina je drugačna; k politični občini je prišteti 8 vasí iz Škocijanske fare s 624 ljudmi, nasprotno je ena vas iz Račje župnine v politično občino Krško s 104 ljudmi in ena v politično občino Studenec z 82 ljudmi prišteta. Za šolo ugodne mladine (od 6. do 12. leta) je 374. Od otrok za šolo ugodnih jih hodi v šolo 288, zraven pa še drugih 29, ki so iz Leskovške župnine ali pa užé čez 12 let stari. Hribi so: Vini vrh, Buče, Sajenice, Račji vrh. — Skozi šolsko občino tečejo potoki: Račna, Lokavec in Orehovec. Vsi ti potoki imajo namero proti jugu. Račna in Lokavec se izlivata v Krko, Orehovec se pa izliva v Lokavec. Pravega jezera ali ribnika ni, pod Račjim gradom je sicer mala stoječa voda z imenom „Polter“, ki se nabira iz Orehovca. Njiv je v tej občini kakih 40%, vinogradov 30%, travnikov 15%, gozdov 10%, pašnikov 5%. (Neobdelanih tal v tej občini ni.) Materijalno stanje se mora imenovati bolj slabo kot srednje. Posestva so majhna brez živine; le malo je kmetov, ki lahko 2 kravi in par volov redé. Glavni pridelek je vino in sadje (češplje). Ako se letina slabo obnese, trka revščina na duri. Obrtnije ni skoraj nič, kajti manjka kraju vode za kako obrtnijsko podvzetje. Goveje živine je v občini 800 glav mešanega plemena; nahaja se domače pleme, pri premožnih posestnikih tudi Muricodolsko, a revni imajo navadne „buše“. Konj je 254; ako se grajski odštejejo so vsi nizki. Po opazovanji, zlasti v cerkvi, lahko trdim, da jih nad 60% vsega prebivalstva zna brati. Število vasí v občini je 30.

Imena posameznih vasi so:

1.	Raka, župljánska vas s cerkvijo sv. Lovrenca in grad,		
		ima 82 hiš	314 ljudi
2.	Ardro	31	149
3.	Sela	20	108
4.	Zaloke	15	84
5.	Podlipa	12	79
6.	Dobrava	8	39
7.	Pristava	8	37
8.	Dolgaraka	23	117
9.	Cirje	17	69
10.	Videm	7	45
11.	Gradišče	3	13
12.	Ravno s podružnico sv. Lenarta	23	133
13.	Smednik	12	76
14.	Golivrh	7	43
15.	Kržišče	16	78
16.	Gmajna	36	174
17.	Malikoren	11	59
18.	Velkikoren	5	23
19.	Mikote	11	72
20.	Vrh, s podruž. sv. Neže na Ciceljnu	10	49
21.	Dolenjvas	16	76
22.	Poveršje	24	112
23.	Brezje	29	113
24.	Zabukovje	27	106
25.	Podulec s podružnico sv. Marjete v Podvrhu	55	199
26.	Brezovo	12	82
27.	Koritnica s podružnico sv. Petra na Žirovniku	7	39
28.	Jelenik	14	53
29.	Celine	13	64
30.	Planina	29	104

b) Zgodovinski del.

Zdanja prostorna in krasna župljánska cerkev z dvema zvonikoma je bila sezidana 1804. l. in od škofa Brigija posvečena. Prejšnja cerkev

je bila pogorela. Župa Raka je nastala iz Belocerkevske župnine l. 1363. Najstarejši župnik, ki je zapisan, je od leta 1490. po imenu Georgius. Opomniti gre še orglje, ki so bile iz Kostanjevškega samostana z velikim zvonom in še z drugo cerkveno opravo na Rako prenešene. Orglje imajo 32 pravih izpremenov brez veznikov; sestavljene so na 3 kupih. To delo je umetno in krasno; le velika škoda, da so se tako silno zanemarile, kajti zdaj so zelo slabe in silno potrebujejo strokovnjaške poprave. — Omeniti gre prejšnjega g. župnika Matija Pfeifer-ja, strica dežel. in državnega poslanca g. Viljema Pfeifer-ja; ta gospod župnik je iz svoje velike zapuščine volil lepo vsoto tukajšnji cerkvi, revežem in šoli. Šola je dobila 500 gold. Zdanje šolsko poslopje je bilo postavljeno 1832 l., učitelj je bil g. Alojzi Malenšek, zdaj v pokoji; pred njim je bil baje privatni učitelj njegov oče. — Leta 1869. se je bil g. Alojzi Malenšek odpovedal službi in sledili so mu gg. Anton Javoršek, Gašp. Gašperin, Jernej Pirnat in zdanji Fran Lunder. — Leta 1875. postala je šola dvorazrednica, in bil je nastavljen kot druga učiteljska moč gosp. Josip Cepuder, in nasledovala mu je učiteljica gospodič. Marija Marolt. Izmej šolskih dobrotnikov so v prvi vrsti pokojniki:

1. G. Matija Pfeifer, volil je šoli 500 gold.
2. „ Janez Šribar, „ „ „ 366 „
3. „ Marija Berjak, „ „ „ 100 „
4. „ Jakop Žabkar, „ „ „ 100 „

Iz obresti teh volil se vsako leto nakupujejo šolske knjige, tako da vsaki otrok dobí vse knjige brezplačno. Drugi dobrotniki so pa g. Jakop Lenk, grajščak na Raki, in njegov sin Srečko, g. Viljem Pfeifer, državni in dežel. poslanec, g. Maurer, kupec na Raki.

Račji grad prišteva Valvazor mej najstarejši na Kranjskem. Bil je l. 1248. sezidan. Dve sto let bil je v posestvu Račjih gospodov, ki so se v marsikaterem boji za domovino odlikovali. Zadnji Račjih gospodov je bil 1471. l. od Turkov ujet in odpeljan v turško sužnost, od koder se ni več vrnil. V Valvazorjevi dobi je imel to grajščino v posestvu Franc Rudolf Kheysell, a zdanji posestnik gosp. Jakop Lenk jo je kupil od grofinje Turjaške. Leta 1515. so bili puntarski kmetje tudi ta grad oropali in zažgali. — Na Gomili, pristevajoči se k vasi Gmajna, se nahajajo še neodprte starinske gomile (Hunnengräber), od česar imá tudi kraj svoje imé.

Studenec.

Zemljepisni del.

V tej občini je ena dvorazredna ljudska šola v vasi Studenec. Prebivalcev je tu 1520, in sicer šteje toliko župljanska občina, šolska občina pa samo 880; politički občini Studenec je pridružena tudi Bučka, vkup 3100 prebivalcev. Za šolo ugodne mladine je 135 v župljanski občini, v šolo pa je hodi 80 (iz šolske občine). Najviši hrib je Sv. Primož, potem Orle, Režanec in drugi manjši. Ob meji te šolske občine teče reka Sava na severo-vzhodni strani; občino pa pretakata potoka: Impolski potok, ki izvira iz pod hriba Sv. Primoža, in teče od zahodne proti severo-vzhodni strani ter se pri gradu Impolca izliva v Savo. Drugi potok je Štagina, ki teče od zahodne strani proti vzhodni ob meji sosedne občine Sv. Duh in se pri vasi Arto izliva v Savo. Zemljo te občine pokrivajo največ bukovi gojzdi in grmovje, potem njive in vinogradi; travnikov in pašnikov je pa prav malo. Tukajšnje ljudstvo se razun s starokopitnim kmetovanjem, osobito z vinorejo, z ničemur ne peča ter raje strada, kakor da bi se lotilo katerega družega zaslužka; toliko je lahkomišljeno in brezskrbno; zato je pa tudi sploh ubožno. — Ker je v tej občini prav malo travnikov in pašnikov, je torej tudi le malo živine, prešičev še naj več, ovac in koz pa nič. — Brati zna odraslih nekako 20 od 100, pisati pa jih zna le nekako 3 - 4 od 100. — V župnini so vasi: Studenec, Rovišče, Arto, Ponikve, Brezje, Zavratac, Prevole, Osredek, Hubajnica, Impole in Orle. Cerkvi ste tukaj razun župljanske še Sv. Urha v Roviščah in Sv. Primoža. Ob Savi je graščina Impolca. Sredi vasi Impole se še vidijo podrtine starega grada Impolca. Drugih zanimljivih stvari tu ni.

Zgodovinski del.

Župljanska cerkev je bajè zelo stara; prvi župnik je bil Anton Kopčavar. Župa je od leta 1780. Šola je še le od leta 1879., in prvi učitelj je zdanji nadučitelj J. Gantar. Za zidanje šole so bili podarili: Patron Zatičina 800 gl., erar 1500 gl., gosp. Pfeifer lepo cesarsko podobo in naš presvetli cesar 80 gl. v napravo učnih pripomočkov.

Bučka.

Zemljepisni del.

V tej župljanski in šolski občini je šola samo na Bučki. Župljanska občina šteje 1312 ljudi, in ravno toliko seveda šolska občina. Za šolo ugodne mladine je tukaj 120; v šolo je hodi 98. (Iz bližnjih vasí družih šolskih občin hodi v tukajšnjo šolo 13 otrok. — Hribi v naši šolski občini so: Okič, Sela-Križe, Legorje, Bučka, Jermanvrh, Jarčivrh in Sejenice z Brezovico. — Potoki, kateri izvirajo in tekó skozi občino, so: Podselčica, katera ima dva dotoka; eden izvira izpod Zaključev, a drugi na Volčji Loki, teče proti jugu, in se izliva konec šolske občine v Martinek. Martinek izvira pod imenom Cedilnik in Vejer pod vasjo Zaboršt. Dotok Cedilnik pod imenom Perišče ima kaj toplo vodo, pravijo, da ima toplični vir in da je pomešan z mrzlo vodo. Dotok Vejer izvira v gozdu Gošči in je precej pri izviru tolik, da bi lahko gonil mlinsko kolo. Martinek teče proti jugovzhodu in se izliva konec šolske občine na Hrvatskem brodu v Račno (Krko). Potok Apnenik, kateri izvira iz več virov v vasi Močvirje, teče proti jugovzhodu ter se izliva v Radoljih Dolenjih v Podselčico. Dotoka, ki tečeta v Radoljih Dolenjih v Podselčico, sta: Vrbinek in Vejer. Izvirata oba iz pod hribov Brezovskih. Opomniti je še, da se Podselčica pod imenom Čolniščica izliva v Martinek. V vasi Štrit je malo jezerce, toda brez posebnega pomena. Njive so po dolinah rodovitne, a po brdih jih je treba zeló gnojiti, ker je zemlja ilnata in kremenčasta. Vinogradi so nekaj rodovitni, nekaj se pa tudi opuščajo radi odplavljene prsti in radi odsolčne lege. Travniki so pa večinoma močvirnati; treba bi jim bilo odpeljevati vodo, potem bi se zdatno zboljšali. Gozdi bi bili povsod dobri, da bi se le ne premlada drevesa sekala. Pašniki so sploh povsod dobri. Vsa zemlja je rodovitna; samo preobljudena (?) je. — Ljudstvo se pečá razven kmetijstva tudi še sè živino-, sadje-, vinorejo in čebelarstvom. Ljudsko materijalno stanje je bolj slabo nego dobro. Živine je kacih 500 glav. Ljudstvo zna sploh brati in pisati, razven bolj postaranih ljudi. Število vasí je 9, in té so: Bučka sè 197, Dolje sè 77, Jarček sè 76, Jermanvrh z 78, Močvirje sè 129, Radolje Gor. sè 150, Radolje Dolj. sè 166, Štrit sè 133 in Zaboršt sè 85 prebivalci. Imena cerkvam so: Sv. Matija in sv. Martina na Bučki, sv. Mihaela v Radoljih Dolenjih in sv. Jurja v Močvirji. Grajščina je samo ena v Radoljih Dolenjih.

Zgodovinski del.

Starosti cerkva tukaj ni mogoče navesti, ker ni nikjer zapisana. Mogoče, da se izvé kaj na Raki, kamor so pred cerkve spadale t. j. pred letom 1788., ko ni bilo še tukaj župe. Prvi župnik se je imenoval: Angelus Pauer (Pober); prišel je kot pregnanec iz Kostanjeviškega samostana le-sem kot lokalkaplan. Odlikovali so se posebno sledeči duhovniki: Al. Andronjko je napravil ustanovo za tukajšnje reveže. Kot sadjerejca sta se posebno odlikovala: And. Slejko in še živeči upokojeni župnik, g. Gasper Gašperlin. Prvi se je posebno v tem odlikoval, da je izpremenil neobdelano zemljo v prelep sadonosnik; a drugi je na podlogi tega v tej stroki nadaljeval in je vzprejel za svoje zasluge od c. kr. kmetijske družbe v Ljubljani pohvalno pismo. Šola je bila dodelana leta 1857. brez učiteljevega stanovanja, koje se je moralo in se še mora najemati. Prvi učitelj tukaj je bil Danijel Fajgel, znameniti skladatelj slovenski, zdaj učitelj v Tolminu. Stari grad je bil pred v Radoljih Gorenjih, na Griču Kapolje. Pozneje je bila pa imenovana grajščina podrta. Govori se, da so iz razvalin stare grajščine pozidali zdanjo novo grajščino v Radoljih Dolenjih.

Cerklje.

Zemljepisni del.

V tej župljanski občini je samo Cerkljanska šola. Ljudí šteje šolska (župljanska) občina 2490. Pod politično občino Cerkljansko pa spada 4439 ljudi. Mladine za šolo ugodne je 120 dečkov, 132 deklic, torej 252 za vsakdanjo in 70 za nedeljsko šolo. Šolo obiskajoče mladine je pa 200. Šola je enorazredna. (Ubogi učitelj!) Mali hribi v tej skozi in skozi na ravnem polji ležeči občini so: Mali in Veliki breg ter Mraševski vrh. Skozi Cerkljansko občino tečete: Krka in Sava. Krka se nad Čatežem v Savo izliva. Pašniki in neobdelana tla so: Cerkljanska gmajna, Češenjska in Hrastovska, potem Gaziška gmajna, malo obrastena z gozdnim drevjem in grmovjem. Njive in vinogradi (Gaziški) niso posebno dobro obdelani, ker ljudem gnoja in živine pomanjkuje. Imena vasí v tej občini so: Boršt, Gazice, Hrastje, Češnjice, V. Mraševo, Krška vas s podružnico sv. Mo-

hora in Fortunata, Račja vas, Zasap, Zasavje, G. Skopice, Dolj. Skopice, Zupeča vas, Cerklje z župljánsko cerkvijo sv. Marka.

Zgodovinski del.

Cerkev je bila zidana leta 1689. Za prvega župnika se ne more vedeti, ker so gospodje vikarji iz Krškega hodili v Cerklje božjo službo opravljat, kajti v Valvazorjevih časih so bile še Cerklje podružnica Leskovška. Šola se je zidala leta 1873. Popred je bila šola v drugi hiši skozi 19 let. Prvi učitelj je bil Jože Čerin, zdaj v Toplicah pri Zagorji.

S v. D u h.

Zemljepisni del.

Tukaj je župnina, ki šteje 1553 ljudi. Lastne politične občine tukaj ni, ampak vasi te župnine spadajo pod Krško in Raško politično občino. Vsa župnina se razprostira po prijaznih hribih, ki so obraščeni z vinogradi, gozdi, njivami, travniki in s pašniki. Sledeče vasi so v tej župnini: Apnenik (Gorenji in Dolenji), Adro, Jelševce, Smečec, Mali in Veliki Trn, Verhulje, Dolec, Dole, Lomno, Srednji Art, Češnjice, Dolenja in Gorenja Lepa vas, Kalce, Kočno, Žejno, Nova Gora, Pijana Gora. Redne šole v tej občini nimajo, le za silo poučuje orglavec v majhni sobici šolsko mladino. Župljánska cerkev sv. Duha ima podružnice: sv. Andreja v Dolicah, (cerkev je 16. stoletja, zidana v gotiškem slogu), sv. Primoža in Felicijana v Lepi vasi in sv. Vida v Ravnem. Duševno in materijelno blagostanje ljudstva je kljubu temu, da je zemlja rodovitna in dobra, v obče nepovoljno. Vzrokov temu je mnogo in raznovrstnih.

Zgodovinski del.

Župnina se je tukaj l. 1793. ustanovila; prej je spadal sv. Duh k Raki. Tukaj je bil župnik Žakelj — Ledinski — znamenit pesnik in pisatelj slovenski. Umrl je tukaj 26. aprila 1868. l.

Šent-Jarnej.

Zemljepisni del.

Vsak dober človek ljubi čez vse svojo domovino. Zraven svoje domovine pa ljubi vsak posebno svoj rojstveni kraj. Že pregovor pravi: „Povsod je prijetno, domá pa naj bolj“. Šent-Jarnej je velika župnina na Dolenjskem, tri ure oddaljena od Novega mesta. Župnina je užé stara. Šteje čez 5400 duš. Ima 56 prav lepih in velikih vasí in 12 cerkvic (poddružnic) ter lepo in veliko župljánsko cerkev sv. Jarneja. Župnina ima enega župnika in dva duhovna pomočnika (bili so nekđaj po trije); ti skrbijo za dušni blagor svojih župljánov; ima pa tudi tri učitelje, t. j. nadučitelja, učitelja in učiteljico, kateri tudi po svoji zmožnosti prav marljivo skrbé za razvijanje dušnih zmožnosti otrok. Za šolo ugodnih otrok je blizo 600. Hodi jih pa blizo 400 v vsakdanjo in blizo 100 v ponavljalno šolo. Prebivalci so največ kmetje; mnogo pa se jih pečá z rokodelstvom, posebno usnjarijo, trgovstvom (prodaja domačih pridelkov). Kmetje si prideljujejo različnih pridelkov, posebno vina.

Mnogo pa si prislužijo z vožnjo. Prevaževajo namreč mnogovrstne reči z enega kraja v drugi, toda ne prihranijo mnogo, kajti navajeni so na dobro življenje; purani, gosi, kapuni jim dobro dišijo. — Skozi Šent-Jarnej vije se mali potoček „Kobila“, kateri priteče izpod Gorjancev, ki mejijo župnino na Belokranjsko. *) Hiše so srednje velikosti, toda vender lepe, posebno je župljánska vas Šent-Jarnej dosta lepa. Cerkev je prostorna in lepo ovenčana. V zvoniku visí petero zvonov. Župljáni pridelajo tudi mnogo vina v svojih vinogradih, ki obdajajo župnino od dveh strani, namreč na jugu in zahodu. V župnini nahaja se tudi več gradov, kateri so jako znameniti. Tako n. pr. so: „Pleterje“, v katerem gradu so nekđaj stanovali menihi „Kartuzijani“, „Gracerjev turn“ (Feistenberg), znamenit za časa Francozov, Turkov i. t. d.

Pri Šent-Jarnej prične se velika in lepa ravnina, katera se razprostira še onkraj Save celó do Zagreba. Šent-Jarnejska župnina meji na severji: na župnino Šent-Kocijansko, na vzhodu na Kostanjeviško,

*) Hribje Šent-Jarnejske župnine so: Gorijanci, Tolsti vrh, Golobinjek, Solnčnik i. dr. Na Gorijancih je stalo nekđaj jezero na mestu, ki se še zdaj imenuje „Pri jezerih“.

na zahodu na Belocerkevsko in na jugu na Brusniško. — O Šent-Jarneju je znana národna pesen: „Ni lepšega ptiča, kot je petaln, Ni lepšega kraja, kot je Šent-Jarn“. Zložil jo je baje nek učitelj. Mnogo popotnikov potuje skozi Šent-Jarnež, ki je središče mej Krškim in Rudolfovim itd.

V slabem razmerji so njive in travniki v krajih od Šent-Jarneja proti Rojem in Grobljem, kakor tudi proti Dol. Starivasi, kajti ondi je peščen svet. Drugod so boljše njive, travniki in vinogradi, posebno proti Rudolfovemu in pod Gorijanci. Ljudstvo je bolj ubožno, kakor v vinskih krajih sploh. Tudi je malo omikano, razun prebivalcev v gradeh in nekaterih vaščanov. Zeló sem se čudil, ko sem pred 12. leti sem prišel; kajti imeli so šolo, pa zeló pičlo število je bilo onih, ki bi bili znali dobro čitati, pisati in računiti. Vzrok temu je bil gotovo ta, da se je v šoli le preveč nemščina ubijala, ter se otroci šole bali in se zeló malo naučili. Zdaj pa je mnogo mladih ljudi, ki znajo čitati, pisati, računiti in so v boljšem duhu vzgojeni. Lehko bi se o tem spisale cele knjige, kako zeló zanemarjeni in na krivo misel zapeljani so bili ubogi otroci, ki so zdaj gospodarji v tej lepi župnini Šent-Jarnejski.

Vasi so: Šent-Jarnež, Šmarčjavas, Razdrto, Dobravca, Gomila Gorenja, Gomila Dolenja, Drama, Čadreže, Maharovec Gorenji, Maharovec Dolenji, Breškavas, Pristavica, Pristava, Gmanjica, Polhovica, Gradišče Gorenje, Gradišče Dolenje, Mokropolje Gorenje, Mokropolje Dolenje, Žapuže, Prapreče, Hrastje, Tolstivrh, Loka, Orehovica, Staravas Gorenja, Staravas Dolenja, Cerovlog, Vrhpolje Gorenje, Vrhpolje Dolenje, Mihovo, Žvabovo, Jelša, Brezovica Gorenja, Brezovica Dolenja, Apnenik, Vratno, Javorovica, Šmarije, Drča, Sela, Volčkova vas, Ban Gorenji, Ban Dolenji, Vrh, Ledočavas, Vrbovce, Groblje, Iménje, Brezje, Ostrog, St. Jakob, Roje, Mihovca, Stranj.

Cerkve so: V Šent-Jarneji, v Starivasi Dol., v Starivasi Gor., v Orehovici, v Gradiškem polji, v Čadrežu, v Polhovici, v Mokropolju Gor., na Vrhpolji Gor., v Šmariji, v Ledočivasi, na Grobljah, na Tolstemvrhu; zdaj jo zidajo in je užé na pol izdelana na Gorjancih, kjer je pred 40 leti razpadla. Bile so še v tej župnini cerkve: v Pleterjah v gradu, ki je pustina, pa še stoji; na Javorovici, v Šent-Jakobu. V Valvazorjevih časih je bilo 26 podružnic.

Gradovi so: 1. Gracerjev turn (Feistenberg), kjer je gospod Karol Rudež zdaj posestnik in predsednik kraj. šol. sveta, izvrsten

národnjak. 2. Draškovec (Draschkovitz), posestnik Trenz Ferdinand. 3. Pleterje (bivših minihov Kartuzijancev), zdaj baronezine Borsch; zraven teh tudi manjši gradiček na „Golem“ (proti Belicerkvi). 4. Prežek (Preissek), lastnina pl. Langerja. 5. Na „Volavčeh“, lastnina g. Tusena v. Fichtenau-a, c. kr. poštarja v Rudolfovem.

Zgodovinski del.

Spominki in znamenitosti bi bili: V Grobljah je utegnilo stati v rimskih časih mesto, kajti še zdaj opeko in kamnitne prage in druge reči izkopavajo po polji in v vasi. Ravno tako tudi v Razdrtem, pa še v Gradišči Gorenjem in Dolenjem. Župnina je bila l. 1248. ustanovljena; prvi župnik je bil Bertoldus. Leta 1547. je bil tukaj za župnika Primož Trubar. Zdanji farovž je bil grajščina; župnik je poprej stanoval daleč gori v privatni hiši v Šent-Jarneji. Kaplanija je bila v hiši pri veliki cesti števil. 2, zraven zdanje šole, bivše mežnarije. Šola je bila poprej mežnarija ter se je razširjevala in vzdigovala tako, da je bilo eno nadstropje prizidano. Pripoveduje se o nekem Klančniku, ki je bil tu prvi učitelj, nadalje o Makavcu. Pred g. Sajem - tom je bil tu g. Janez Simonič 16 let, in takrat se je šolstvo začelo nekoliko bolj gibati. Leta 1871., v dan 4. oktobra, je prišel tu sem g. Janez Sajè. Leta 1875. se je šola razširila v dvorazredno, ko je postal bil drugi učitelj g. Valentin Burnik. Leta 1876. se je ta razširila v trirazredno ter se je privzela učiteljica gđ. Emilija Korošic. Umrla je ta užé maja meseca 1877. l., nadomestovala sta jo tukajšnja gg. kaplana, Karol Jančigar in Josip Pekovec. Jeseni prišla je za učiteljico gđ. Ludovika Donati, potem je šel g. Burnik na Dvor, ter prišel na to mesto g. Fr. Muhič. Namesto učiteljice pa gđ. Kristina Zadnikar, zdaj pa zopet gđ. Ana Schmidinger.

Valvazor pripoveduje o Gracerjevem turnu, da je stal užé l. 1328. in da so ga imeli plemeniti gospodje tega imena v posestvu; zato je obdržal grad to imé še mej ljudstvom. O tem gradu pripoveduje Valvazor, da so ga bili v njegovih časih Uskoki napadli po noči in oropali, umorivši prej hišino in oskrbnika. Posestnica (gospa Buzet s hčerjo) jim je bila komaj ušla. V okolici so razsajali tudi Turki v 16. stoletji. Po Valvazorju so bili plemeniti gospej Thurn v Šent-Jarneji roke odsekali. Pleterski grad je stal po Valvazorjevih poročilih užé v 13. stoletji ter se je imenoval Sicherstein in tako tudi njega gospodje, ki so ga prodali okoli l. 1400. Celjskemu

grofu Hermanu II. Ta pa je tukaj ustanovil samostan Kartuzijancev. Hermann II. je bil tudi v tem samostanu pokopan. V Valvazorjevi dobi so si bili Jezuiti Ljubljanski ta samostan osvojili; eden iz te družbe je tudi tukaj bival; kajti Kartuzijanci so bili samostan že v 16. stoletji v nered spravili in zapustili.*) Stari grad Prežek je bil visoko na Gorjancih, a užé pred 200 leti ves razdrt. Prežeški gospodje se imenujejo užé v l. 1248. in 1264., a užé v Valvazorjevi dobi ni nijeden te rodovine več živel, marveč so bili novi Prežek Turjaški gospodje sèzidali; a v lasti ga je imel pred 200 leti grof Paradeiser.

Č a t e ž.

Zemljepisni del.

Tù je dvorazredna učilnica, ki šteje kakih 150 šolskih otrok. Župljánska občina šteje 1665 ljudi. Vasí te župnije spadajo pa menda vse pod politično občino Velike Doline. Prijazna vasica Čatež se dviga na hribčku ob Savi nasproti Brežic; okolu župljánske cerkve sv. Jurija je kakih 30 — 40 hiš s 240 ljudmi. Tù se izliva Krka v Savo. Nad Čatežem se dvigajo visoki Gorjanci z vrhovi: Goli Cirnik (624 metrov visok) še na Kranjski in Stojdraga s prijazno cerkvico pravoslavno na Hrvatski strani.

K tej župnini spadajo še sledeče podružnice: sv. Vid, sv. Duh v Mrzlavi Vasi, sv. Martin v Malencah, sv. Peter v Stankovem in kapela sv. Mihela v Cerini.

Zgodovinski del.

Župnija je bila ustanovljena l. 1323., a oskrbovali so jo re-dovniki iz samostana Kostanjeviškega, kamor je ta cerkev spadala. Prvi po imenu znan župnik je Tomo l. 1434.**)

Sv. Križ pri Kostanjevici.

Zemljepisni del.

V župljánski občini sv. Križa je jedina ljudska šola pri sv. Križi. Ta občina šteje 3032 duš. Tukajšnja šolska občina šteje ravno toliko

*) Več o tem na konci knjižice.

**) Jako tople „toplice“, ki so se pred malo leti na novo oživele, so bile morebiti že starim Rimljanom znane.

Ljudí; politična občina pa samo 2098 ljudí. Za šolo ugodne mladine je: dečkov 278, deklic 251, vkup 529 (?), dolžne v šolo hoditi pa le vkup 300 — in šolo obiskajoče 206. (?)

Bolj znameniti hribi so: Stari Grad, Gadova Peč in Bočje. Ob meji šolske občine teče Krka; čez Dol, Šutno in sv. Križ pa teče potok Sušica, kateri se kakih 10 minut pod vasjo sv. Križa (proti severu) v Krko izliva. Stoječih vodá, ribnikov, podzemeljskih jezerov itd. nij v občini. Razen kmetovanja se ljudstvo tudi pečá z živinorejo, posebno pa z vinorejo. Šolska občina obsega 42 vasí, ki so: Avguštine, Brlog, Brvi, Brezje, Brezovica, Bošeča Vas, Črneča Vas, Črešnjevce, Dobrava, Dol, Frluga, Gradac, Grodinje, Hrastek, Izvir, Jablanca, Karlče, Kolarica, sv. Križ, Mladje, Oštrc, Pirešča Gorenja, Pirešča Dolenja, Planina, Poštena Vas, Premagovce, Pristava, Prušna Vas, Savinek, Selo, Štihe, Slinovec, Slivje, Starigrad, Stojanski Vrh, Šutna, Trebelnik, Vrbje, Vrhovska Vas, Vrtača, Vinivrh, Znanovce, Žabjek. — Poddružne cerkve so v naslednjih vaséh: Matere Božje v Bošeči Vasi, sv. Nikolaja na Gradcu, sv. Katarine na Frlugi, sv. Marije Magd. na Oštrcu in sv. Mohora in Fortunata v Črneči Vasi. — Do leta 1854. nij bilo nikakove šole pri sv. Križi; še le omenjenega leta bila je v pritlični sobici v kaplaniji ustanovljena šola za silo. Prvi učitelj jej je bil pokojni g. Anton Kaligar, oče zdanjega učitelja. Zdanje šolsko poslopje bilo je zidano l. 1860.

Zgodovinski del.

Župnija je bila l. 1248. ustanovljena; prvi župnik je bil Tomo; spadala je pod Kostanjeviški samostan, ki je tudi to župnino oskrbeljeval s svojimi redovniki.

Velika Dolina in Jesenice.

Zemljepisni del.

Enorazredni šoli ste v Veliki Dolini in na Jesenicah. Vasí, ki spadajo pod šolsko občino v Dolini, štejejo 940 duš, a one pod Jesenice spadajoče pa 786; vsa župnina Velike Doline pa šteje 1853 ljudí. Dolina ima 127 otrók za vsakdanjo in 39 za nedeljsko šolo. Jesenice imajo 90 otrók za vsakdanjo in 30 za nedeljsko šolo. V Dolini je 126 in na Jesenicah 115 obiskajočih otrok.

Gora „Veliki Cirk“ raztega se od jugozahoda proti severovzhodu, zaraščena z gozdom, nekoliko pečinasta, proti jugu zelo strma, 1964 čevljev visoka. — Pogorje je vulkanično.

Pri Jesenicah so: Majhen hrib „Irgov dvor“ poleg Mokriškega gradu, proti Ribenci.

Dolina ima potok „Dolinski Jarek“, izvira na Cirkniku, teče proti vzhodu skoz Malo Dolino poleg Mokric (na severozahodni strani), kjer dela globok jarek pod gradom majhen ribnik (a celo neznamenit) in teče v Jeseniško občino.

Potok Bregana pride iz Hrvatskega, mejí Dolinsko občino proti Hrvatski.

Pri Jesenicah mejí reka Sava občino proti severu od Štajerske in Hrvatske.

„Dolinski Jarek“ pride v občino pod Mokriškim gradom, in se na zahodni strani Jesenic izliva v Savo.

„Bregana“ teče proti vzhodu, mejí Kranjsko od Hrvatskega in se na krajnem konci občine izliva v Savo. Ob deževji zelo narase in razdira bregove.

Dolina in Jesenice vkup merijo 4369 oralov, 614 □ sežnje, in sicer: Gozda 1691·306, vinogradov 978·052, njiv 1181·062, travnikov 376·058, pašnikov 143·136, vkup 43690·614 oralov.

Ljudstvo je revno. Dolina šteje: konj 29, volov 89, druge goveje živine 273, prašičev 101, vkup 492 glav. Jesenice: konj 35, volov 97, druge goveje živine 139, prašičev 297, vkup 568 glav. V Dolini zna brati in pisati 138, samo brati 43, nič 759 ljudi. V Jesenici zna brati in pisati 209, samo brati 51, nič 526 ljudi. Dolina ima 10 vasí in Jesenica 6 vasí.

Dolina: Brezje ima 183 ljudi, Velika Dolina 127, Mala Dolina 53, Gaj 48, Koritno 118, Laze 41, Perišče 19, Ponikve 129, Rajec 95, Veliki Cirk 127 lj.

Jesenice: Bregansko Selo ima 211 ljudi, Jesenice 169, Novavas 95, Obrežje 178, Gorenja Ribenca 86, Dolenja Ribenca 47 lj.

Cerkev Matere božje (se zida) je na Veliki Dolini, ta je župljánska cerkev.

Podružnice so: sv. Jakob na Ponikvi, sv. Križ na Velikem Cirkniku, sv. Ane na Mokricah, sv. M. Magdalene na Jesenicah.

Grad Mokrice spada k Rajecu, last barona Henrika Gagern-a, popreje grofa Gustava Auersperga.

V prejšnjih stoletjih so imeli grad, pred katerim je vzdigljivi most in krasen park, razni plemenitaši; tudi več hrvatskih imen nahajamo tu.*) Župljánska cerkev se zida. Župnija je bila tukaj l. 1788. ustanovljena.

Cerkev sv. Jakoba je bila postavljena v priprostem romanskem slogu v 17. stoletju s pripomočjo kmetske rodovine pl. Sušičev, koji so si plemstvo pridobili v turških vojskah. Zanimive lepôte je pred glavnim uhodom predsvetišče ali „atrij“, obokan in obdan s kolonami in korintskimi stebriči. Cerkev z mirodvorom obdaje okrog 1½ metra visok kamenit tabor, kar vse skupaj holmec, na kojem stoji, kakor krona venča. Prelep je tukaj razgled na hrvatsko Posavje.

Cerkev sv. Križa in ona sv. M. Magdalene ste iste starosti in podobnega sloga, a brez vsakojake olepšave in znamenitosti. — Vsaka teh podružnic bi utegnila obsegati 300 — 400 ljudi.

Zanimivša je mala cerkvica sv. Ane na Mokricah s pristransko gospodsko galerijo in bogatimi štukaturnimi olepšavami po obokih. V 17. stoletju je morala služiti nekoliko časa protestantom, ki so iz Krškega tje zahajali, toda grajščakinja Barbara Erdödi dala jo je zopet katoliški službi posvetiti. V tej cerkvici je že od nekđaj vsako nedeljo in zapovedani praznik tiha sv. maša za gospodo in ljudstvo po dobroti visokorodnih posestnikov Auersperg - Gagern.

Prvi župnik, Bernard Pilpah, nastopil je službo po ustanovljenju župnije l. 1788. 1. oktobra.

Za njim jih je bilo več samo duhovnikov po 1—10 let. Najzanimivši za župnijo je gotovo l. 1874. umrli Andrej Zajec po svoji 26letni vztrajnosti in skrbni pripravi za novo cerkev, za kojoj je jel nabirati kakor David, a ni se mu posrečilo, postaviti hram božji. Ako se zdanjemu župniku, g. Francu Brulec-u, ki je 14 let v tej fari, posreči blagi Zajcev namen pospešiti in k izpeljavi dovesti, dosežena bo njegova pglavitna namera že od nastopa njegove službe (l. 1878.) ter izpolnjena najiskrenejša želja.

Šola na Jesenicah: Ker je bila šola na Veliki Dolini prenapolnjena, so leta 1878. šolsko mladino delili in najeli šolsko poslopje na Jesenicah in s tem ustanovili novo enorazrednico. Poslopje je lastnina posestnikov Mokric in je silno staro. Prvi učitelj na tej

*) Grad Mokriški je bil v nevarnosti v uporu hrvatskih kmetov l. 1573. Takrat so bili uporniki že brod Jeseniški posestniku, graščaku Gregorijančiču, vzeli.

šoli je bil v dan 2. avgusta nastavljen namreč g. Božidar Valenta. Bivši učitelj Vagaja je bil tretji na tej šoli.

Dobrotniki šole: Blaga rodovina Auersperg-Gagern, pokojni Franc Emil Hriber s soprogo; potem g. dr. Ig. Namorš s soprogo. Ti so šoli več učnih pomočkov podelili in mladino ob priliki kake slavnosti pogostili.

Šola v Veliki Dolini: l. 1855. prišel je poučevat g. župnik Martin Rant v cerkvenikovo hišo. L. 1856. prizidala se je k poprej omenjeni hiši šolska soba, v kateri se še dan danes poučuje. L. 1857. bila je učiteljska služba začasno razpisana in imenovan je bil g. France Cetelj, kateri je tu poučeval od dné 7. grudna 1857. l. in do velikega travna 1865. l. Za njim prišel je g. Ivan Teršelič z Čateža, in g. Fr. Cetelj šel je na Čatež.

V dan 5. malega travna 1872. l. bila je bérnja odpravljena, in učitelj je dobival iz občinske blagajnice 400 gl. letne plače. V dan 1. listopada 1873. l. bila je tu učiteljska plača zvišana na 500 gl. — L. 1875. (2. prosinca) prišel je tu sem učitelj g. Anton Pavčič. Eno leto pozneje bila je ta služba zopet razpisana, in imenovan je bil učiteljem g. Božidar Valenta. L. 1878. je dobil tu službo g. Prim. Ušeničnik, in ko je šel ta v Šiško pri Ljubljani, je stopil tu v službo g. Ivan Hočevar, a zdaj je tu g. učitelj Rozman.

Dobrotniki. Veliko imen bi morali imenovati, ako bi hoteli navesti vseh dobrotnikov, kateri so le malenkosti podelili, n. pr.: zvezke, kamenčke itd. A gospod Nikolaj grof Auersperg iz Mokric bil je pravi oče mladini v tukajšnji šoli; njegova dela in njegovo ime so neopozabljiva. On je bil, kateri je napravil podlogo k zidanju šole v Veliki Dolini. Vsako leto je pridne šolarje obilno obdaroval z obleko, pisalnim orodjem, knjigami i. t. d., dajal tudi učiteljem nagrade v denarji.

Dostavek.

(Sledeča pripovedka je domá v tej okolici. Natisnjena ni bila menda še nikjer.

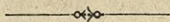
G. učitelju Ušeničniku pripovedoval jo je pokojni grof Auersperg.)

Martin in Maruša.

Pri bistrem jezeru sta živela Martin in Maruša. Imela sta majhno leseno hišo. Martin je bil ribič, Maruša pa uboga predica. Martin je nekoliko nalovljenih rib za-se porabljeval, druge pa prodajal. Necega dné je šel Martin ribe lovit, toda ni nič vlovil. Rekel je: „Še

enkrat hočem trnek v vodo vreči“. In ko trnek v vodo vrže, prikaže se mu majhna pa čudna ribica, in ta spregovori: „Jaz sem zakleta kraljeva hči, pusti me, vsaj od mene ne bodeš veliko dobička imel“. Ko je Martin prišel domov ter vse to Maruši povedal, ga je ona karala rekoč: „Kaj nisi nič od nje zahteval? Jutri moraš zopet iti, ter reči, da bi rada imela lepo veliko zidano hišo in okoli nje lepe vrte“. Drugi dan gre ribič zopet k ribici in reče: „Ribica brez imena! k tebi me pošlje moja žena; kar ona od tebe želi, to moja želja ni“. Ribica reče: „Le pojdi domov, tam boš videl lepo hišo“. In ko Martin domov pride, v resnici zagleda lepo zidano hišo; okoli nje lepe vrte. Nekaj časa je imel mir domá, toda zopet ga Maruša nadleguje, naj zopet gre in reče, da ona hoče imeti lep grad, okoli njega lepe vrte, polje ter veliko živine in vinogradov. Drugo jutro se zopet Martin napoti in ribico pokliče: „Ribica brez imena! k tebi me pošlje moja žena; kar ona od tebe želi, to moja želja ni“. Ribica spregovori: „Le pojdi domov, tam boš videl na griči lep grad in lepe vrte ter sadno drevje in vinograde“. Ko Martin domov pride, vidi na griči lep grad in okoli polje in vinograde, a na vrtu v svilnati obleki svojo ošabno Marušo, ki se sim ter tje sprehaja. Nekoliko časa je bil mir, toda zopet ga nadleguje, da ona hoče biti kraljica, on pa naj bi bil kralj. Toliko časa ga je nadlegovala, da je moral iti zopet k bistremu jezeru. Toda tisti dan je bilo oblačno, in ni bilo tako lepo jutro, kakor navadno poprej. Ko k jezeru pride, ne najde več tako čistega, bilo je kalno, in zopet pokliče ribico brez imena: „K tebi me pošlje moja žena; kar ona od tebe želi, to moja želja ni“. Ribica se zopet v velikih valovih prikaže in reče: „Pojdi domov v svojo staro bajto“! Ko pride Martin domov, videl je svojo Marušo za pečjo sedeti in britke solze točiti.

„Kdor z malim zadovoljen ni, velicega vreden ni.“

Župljánske in šolske občine v Mokronoškem okraji.

Št. Rupert.

Zemljepisni del.

V tej župljánski občini je samo dvorazredna šola v Št. Rupertu. Ljudí šteje ta občina 4345. Za šolo ugodne mladine je 437. V šolo

hodi mladine 292. — Hribi so: Nebesa, Kovačev Hrib, Okrog, Žunovec, Mrtvaški Hrib. — Rečice in potoki: Bistrica, katera blizo Dol (Mariathal) izvira, ter se ne daleč od Mokronoga izliva v rečico Mirno (Neuring). Pri izviru se nahajajo postrve in potem goni mline in lesoreznice ali žage. Mirna počasi teče in napravlja marsikje močvirna tla in veliko škode vsako leto ljudem provzroči, kadar izstopi iz svoje struge, zlasti takrat, kadar jim seno pobira. Nahajajo se v njej posebno okusni raki; mejí župnijo in občino Št. Rupert. — Potok Busnik, v katerem se nahajajo tudi okusni raki, izvira pod gorico Rakovke — teče skoz vas Škrlevo, Podgorico in Rakovnik, in se izliva v Zaloga v Mirno. Potok Jesenišica izvira pod Kostanjevico, goni mline, blizo Mokronoga se izliva v Mirno. Potok Sotla goni mline in fužino in se izliva v Mirno. Njive so različne; travnikov je nekaj prav dobrih, pa tudi veliko ločka; vinogradi dajejo dobro vino, gozdi drv; pašnikov pa ni veliko. Ljudstvo se peča razen kmetovanja še s kupčijo. Ljudsko materijelno stanje je srednje-dobro; (preveč je graščin, in ljudje morajo v najem jemati, osebniakov je jako veliko in revnih). Lepa je goveja živina; prav veliko se je prodá na Laško; veliko prašičev se vsako leto speča v Trst; tudi se priredí in prodá veliko lepih konj. Ljudje niso kaj omikani; le malo jih zna brati in pisati. Vasi je v šolski občini 27. Imena posameznih vasi in število prebivalcev: 1. Brinje 113 ljudi; 2. Draga 142; 3. Bistrica 193; 4. Gabrjele 175 (občina Št. Rupert, župnina Tržiše; otroci hodijo v Tržiše v šolo); 5. Škrlevo 116 z graščino Škrlevo; 6. Hom 213; 7. Hrastno 118 — podružnica na Vihri (sv. Duh); 8. Hrastovica 67; 9. Jesenice Gor. 107; 10. Jesenice Dol. 69, podružnica sv. Kocijan; 11. Kamenje 166; 12. Kostanjevica 83; 13. Rakovnik 143, graščina a Rakovnik blizo graščine Dob; 14. Št. Lovrenec 336, občina Št. Rupert, župnina Dole (šola Dole); 15. Mladatiče Gor. 89, občina Št. Rupert, župnina Tržiše (šola Dole); 16. Mladatiče Dol. 77, občina Št. Rupert, župnina Tržiše (šola Dole); 17. Moste 48, poddr. sv. Rok; 18. Okrog 79, poddr. sv. Barbara; 19. Pijavice 35, občina Št. Rupert, župnina Tržiše (šola Tržiše); 20. Polje 133, občina Št. Rupert, župnina Tržiše (šola Tržiše); 21. Prelesje 110; 22. Ravne 64; 23. Ravnik 103; 24. Roženberk 32; 25. Št. Rupert 336; 26. Zabukovje 172, podružnica sv. Peter (Žunovec); 27. Zaloka 75, poddr. sv. Neže; 28. Straža 169; 29. Svinjsko 172, 30. Trstenik 174, blizo graščine Kot; 31. Vrh

169; 32. Veliki Cirknik 159, poddr. Cirknik (sv. Križ); 33. Mali Cirknik 108. Cerkev je iz 12.—13. stoletja v gotiškem slogu sezidana (1497. l.). Župniki so bili: župnik Auerspergar (1490. l.) postal je I. prošt v Rudolfovem. Belčič (1680. l.), Bučar, Zupin. Kaplan je bil dr. Vidmar, bivši škof Ljubljanski. Šola je od 1833. l. Poprej se je poučevalo v Bundrovi - Škedelnovi hiši, še zdaj pravijo „v šoli“ temu poslopju. Prvi učitelj je bil Feichtinger, ki je potem postal davkar v Mirinski graščini. Za njim so bili učitelji: Mlakar, Pust, Podrekar, Dolar, Ivan Zupančič (je službo dobil pri Novi Štifti na Štajerskem), Andrej Grčar, Anton Pavčič. Razširjevanje šole se je 1876. l. za učitelja Andr. Grčarja začelo. Prva učiteljica je bila gospdč. Amalija Lenasi, ki je umrla kot supruga učitelja Andr. Grčarja. Bila je prav priljubljena učiteljica. Druga učiteljica, zdanja namreč, je Amalija Regnard.

Šolski dobrotniki so precej že za šolsko deco darovali; ti so gg. graščak Ferdinand Dolar in pa Anton Zajec. Prvi se je leta 1876/7. posebno prizadeval in je mile darove za šolsko deco nabiral, ter nabral 63 gld. in tudi sam je daroval po 10 gld., kakor tudi g. Zajec dve leti po 10 gld. Drugih dobrotnikov je še tudi precej, in ako bi se vknjižili dobrotniki, bi se grofinja Barbo, vdova generala barona Langa na Veseli Gori, roj. grof. Barbo, dr. Skedl, Alojzij Košir in dr. pred vsemi vpisali. Grofinja Barbo vsako leto po 5 gld. šoli daruje. Gospa Lang po 60 revnih otrok o Božiči obdaruje z obleko, kajti ona od družih imenitnih gospodskih družin in graščakov milodarov nabere in potem tudi sama obleko dela in predeluje.

Gradovi so: Rakovnik (Kroissenbach), lastniki grof Barbo-vi dediči; Dob (Watzenberg) tudi Barbo-vih, sezidali so ga menda Turjaški grofje, morebiti še v 13. stoletji; Škrlevo (Greulach), je spadal svoje dni k Mokronogu in bil menda še v lasti sv. Eme; Kot (Winkel); Zagorica.

Št. Rupert na Dolenjskem je jako velika in slovita župnina, ki je prej 23 podružnic imela, zdaj jih ima samo 8, namreč: Vesela Gora, Sv. Peter (Žunovec), Sv. Neža (Žalostna), Sv. Barbara (Okrog), Sv. Duh (Viher), Cirknik (Sv. Križ), Št. Kocijan, Sv. Rok.

Malokje na Dolenjskem je tako prijeten kraj, kakor je ravno Št. Rupertska okolica, nekdam tudi „Rožna dolina“ imenovana. Kamor se človek ozrè, povsod se mu nov panorama odprè, in povsod je veliko radostne paše za oko. Skoro na sredi te okolice je župljánska vas, ki šteje 336 duš in v kateri stoji, kakor stara mati več stoletij stara cerkev s silno močnim, veličastnim in visokim zvonikom.

Štirje zvonovi donijo svoje ubrane glasove daleč na okrog; dva sta manjša, jako stara, jeden kakor cerkev, najmanjši je 149 let star, druga dva velika pa sta iz l. 1846. (od Ljubljanskega zvonarja A. Samasa) in sicer je veliki 44 cent. težak in ima jako sloviti glas. S skrbjo in s stroški faranov sta bila za časa pokojnega župnika Janeza Zupin-a vilita. Cerkev je vsa v gotiškem slogu in jedna najlepših na Kranjskem. V njej stoji zraven novega kamnitnega altarja pravi stolp slonokosteni, v katerem so nekdanj presveto Rešnje telo shranovali — redka stvar. Veliki altar je največ iz sivega marmorja. V tej cerkvi je bilo poprej 7 altarjev; takratni župnik in dekan Vincencij Vovk je odpravil 4 altarje iz cerkve, nekaj v podružnice, nekaj pa pod streho, da je cerkvi dal pravo podobo. Zdaj so samo trije altarji, stranska dva sta umetno zidana, kakor tudi leca. To se je vršilo vse pod vodstvom dekana V. Vovka, ki je umrl 13. sušca 1868. l. On ostane tu vedno v živem spominu. Skoro vse, kar je v cerkvi, je ta nepozabljivi župnik olepšal in popravil, tudi po podružnicah; na pokopališči je nova zala gotiška kapelica, novo je gospodarsko poslopje in farovž, in kaj bi rekel — povsod je sled in živ dokaz njegovega nevtrudljivega delovanja, on je skoraj vse svoje dohodke za take reči potrosil. Resnične so bile besede že tudi umrlega gosp. Rozmana, dekana Trebenskega, katere je v svojem govoru na dan pokopa v cerkvi Sv. Ruperta govoril, da namreč: pod vsakim kamenom in opeko leži gotovo krajcar umrlega dekana, — ki zdaj počiva pred kapelico na pokopališči. — Bodi mu zemljica lahka! — Pod njegovim vodstvom se je Št. Rupert zelo olepšal okoli cerkve, on je tudi ceste izpeljal po vrtih, kajti prej so morali po dolini voziti, da se je k cerkvi prišlo ali v vas. Kjer je zdaj lep farovski vrt, je prej stala grda mlaka. Pred vrtom stoji lepa kapelica sv. Ruperta. Postavil jo je zdanji župnik gosp. Alojzij Košir. Okolo lepe, velike župljanske cerkve stojijo lepe hiše, jedno nadstropje visoke, lastnina župljanskih posestnikov. Mimo teh hiš teče bistri potok Bistrica. Leta 1870. v dan 12. mal. srpana so skoro trije deli okoli župljanske cerkve stoječih poslopij pogoreli, kar je precejšnje revščino vzročilo, kajti bilo je malo zavarovanih. Posebno dobrega dobrotnika se je izkazal pokojni grof Jožef Barbo, graščak Rakovniške in Dobške graščine tukaj, kateri je veliko stavbenega lesa pogorelcem podaril; pa tudi zdanji župnik gosp. Alojzij Košir je skrbno nabiral mile darove za pogorelce, tako da je zdaj Št. Rupert lepši, kot je bil prej. Skozi vas Rakovnik

teče mimo graščine tega imena potok Busnik, (v katerem so dobri raki). Zraven te vasi je graščina Rakovnik, dom pokojnega grofa Jožefa Barbo, kateri je v dan 23. nov. 1879. l. na Dunaji umrl. Počiva pa tu v rodovinski rakvi na pokopališči pod kapelico. Bil je deželni in državni poslanec — in blaga, domoljubna duša. Zadej za graščino se nahaja selo Nemška Vas. Tu so nekdam Nemei stanovali in usnje strojili. Ne daleč od tukaj naprej je graščina Dob, katero imé je v slovenskem jeziku prvotno bilo, potem jo je kupil grof Watz, prezidal in prekrstil po svojem imenu — v Watzenberg. — Grof Watz je pokopan zraven ceste blizo te graščine — bil je protestant. — Posebno lepo polje je tu in tudilep smrekov gozd. Bolj na desno je zopet grašč. gozd z imenom Brezje — zadej so vasi: Praproče, Straže, Trstenik, selo Griljev Hrib. — Grad Kot bil je nekdam last vitezov bar. Ravbarjev — potem je bil Hofferjev (ta rod je baje iz Tirolskega). Leta 1858. ga je kupil dr. Primož Dolar, c. kr. okrajni zdravnik — predelal (prezidal) l. 1859., zdaj je last Ferd. Dolarja (omenjenega šolskega dobrotnika). Stari Kot proti večerni strani od Vesele Gore je še zdaj poznati. — O tem gradu in o bližnjem studencu, do kamor se še zdaj pozná stezica, pripovedujejo, da je k njemu tekala graščinska gospodičina in ljudem branila po vodo hoditi. — Studenec je bil zelo čislan, blagoslovil ga je bil duhoven in se še zdaj imenuje žegnanka. Tukaj je bilo poprej veliko ribnikov. Tadanji graščaki so se zelo pečali z ribištvom in lovom. V gozdu Brezje se nahaja mnogo prekopov in gomil iz starodavnih rimskih časov.

Naprej čez lepo polje z imenom Povnica, komaj četrta ure, je lepa Vesela Gora — prelep razgled. Rajska sočutje do lepe narave presune človeka, ko gleda v prijetno Št. Rupertsko dolino in okolico, kakor tudi na nasprotno stran proti Mirni ali pa v Mokronog. Prijazen holmec Veselo Goro kinča prelepa cerkev v rimskem slogu s petimi kuplami in z dvema zvonikoma. Z visocih lin zvonikov donijo prijetno se glaseči zvonovi, ne ravno veliki, vendar so bili v poprejšnjem stoletju največji v tej okolici, vlil jih je zvonar Luka Dimic v Ljubljani. Ta cerkev je prava umetnija zidarskega dela, tudi jedna najlepših na Kranjskem v tem slogu. (Glej v „Slovincu“, popis cerkvá na Kranjskem.) L. 1722. o Binkoštih so vogelni kamen v to cerkev posvetili — in iz prostovoljnih darov sezidali to cerkev, imenitno božjo pot v prejšnjih časih. Imela je štiri duhovne, jezuite, misijonarje; včasih se je na dan čez 30 sv. maš opravljalo. Od vseh krajev so si ljudje

hodili tukaj dušnega hladila iskat, celó Italijani, Štajerci, Nemci, Hrvatje in Madžarji; se vé da Slovencev domačinov je bilo največ. Od leta 1730. — 1790. so bili tù samostojni duhovni jezuiti. Ko so pa bile velike premene v cerkvenih rečéh za časa vladanja cesarja Jožefa, je tudi osoda te duhovne zadela in odzvati so bili trije, le enega so pustili, da je opravljal ustanovljene sv. maše, pa tudi ta ni dolgo ostal na Veseli Gori; šel je v hribe, na Kal, kjer je zdaj podružnica Št. Janske župnine (Dvor). L. 1729. je bila ta cerkev sezidana in 4. septembra 1735. l. jo je posvetil tedanji prošt iz Rudolfovega, Jurij Ksav. Marot. Ta gospod je to cerkev Baziliko na Veseli Gori imenoval, in še dan danes ima to ime. Na tem griču, kjer je zdaj Bazilika, je bila poprej cerkvica ali kapelica sv. Marjete. — Denarjev so toliko imeli prejšnji stanovalci na Veseli Gori, da so ga merili po bokalih in še celó po mernikih. Zdaj prebiva v prijaznih hišicah na tem prijaznem baziliskem holmcu 100 ljudi, ki se preživé s poljedelstvom. Samostan ali farovž, veliko poslopje, je zdaj lastnina grofov Barbovih; v njej stanuje zdaj vdova pokojnega F. M. L. barona Langa, ki je bil velik dobrotnik revežem. Altarjev je na Veseli Gori pet. Ob času božje poti, ko se je na dan po 30 sv. maš bralo, je bil tudi altar pod zvonikom. Ali zdaj je vse minilo, le v shodih ali tako rekoč o žegnanji, takrat še veliko potnikov pride in občudujejo zidanje te cerkve in pa slike na obokih, največ iz življenja sv. Frančiška. Dva prav imenitna in zeló dobro obiskovana sejma sta tukaj vsako leto, o sv. Gregorji, potem pa angeljsko soboto; priženejo veliko konj in goveje živine, potem pa raznovrstnega blaga, semen itd. Veselo Goro pri Št. Rupertu kinča na nizkem prav prijaznem peščenem holmcu križev pot z novo posvečeno (1879.) kapelico božjega groba. Ta kraj se močno obiskuje zlasti o velikih praznikih. V kapelici je tudi prav lepa podoba žalostne Matere Božje. Na drugi strani proti Mokronogu je tudi lepa iz brona vilita podoba Marije Device, ki jo je po obljubi postavil pokojni general Lang.

Zadraga je vinska gorica, kjer dobro vino raste, kakor tudi v Gobci. Škerlevo je naj starejša graščina tukaj, in je bila nekdanj lastnina sv. Heme; stoji v najlepšem kraji; ima lepe in dobre njive, travnike, gozde in vinograde. Apnenik je lepa vinska gorica. Okrog tudi vinska gora s cerkvijo sv. Barbare, — takrat neki zidana, kot župljánska cerkev, v gotiškem slogu. Podružnica sv. Roka je samo-

stojnega duhovna imela. Graščina Zagorica blizo sv. Roka — je last barona Berga. Tukaj so ostanki poslopij: Ukenberg — Jaršč — zadej je Zagrad, Zazidje. V Zazidji se nahajajo ostanki nekdanjega poslopja. Po ustnem poročilu bila je konjarnica graščine na Jaršču. Pod Jarščem je mali hribček Kincl. Po ustnem izročilu so bile tukaj vislice. — Na Jaršču je malo družega sledú več razen nekaj zidú; — obilo jelenovih rogov, koščekov se tù najde. — Jako lep razgled.

Š k o c i j a n.

Zemljepisni del.

Škocijan ima dvorazredno ljudsko šolo. Župnina šteje 4107 ljudi. Za šolo sposobnih otrok je 464, v šolo jih hodi 284. Ob južni meji občine teče Krka, vso občino pa preteka precej velik potok Radulja, ki včasih obilo nastopi in napravi veliko škode na travnikih. Radulja ima rake, ki so ravno tako veliki in imenitni, kakor tako sloveči Krški raki. Izliva se pri Dobravah v Krko. Njeni manjši dotoki so Zloganski in Goriški potok. Na Radulji je nekoliko mlinov in žag. Njive, vinogradi, travniki, gozdi in pašniki so v prav dobrem stanu; neobdelane zemlje ni. Ljudstvo se pečá edino z živinorejo, kmetijstvom in vinorejo. Materijalno blagostanje ljudstva je precej v dobrem stanji. Tukaj se redí veliko konj in prešičev; tudi govede ima posebno gornji del župnine obilo, a le malo ovac. Brati znajo večjidel vsi župljáni in nekateri tudi pisati. Vasi šteje župljánska občina 35, namreč: 1. Dobrava s 158 stanovaleci in s cerkvijo svetega Miklavža na otoku; 2. Dobrovška vas s 137 stan.; 3. Druše s 218 stan. in s cerkvijo sv. Barbare; 4. Dole (Dolenje) s 109 stan.; 5. Dole (Gorenje) s 91 stan. in s cerkvijo žalostne Matere Božje; 6. Hrastovlje s 102 stan.; 7. Jelendol s 67 stan.; 8. Jeperjek s 53 stan.; 9. Škocijan s 175 stan. in z župljánsko cerkvijo sv. Kocijana. Tukej se vidi spominek afrik. misijonarja Knobleharja in župnika Jeršetiča; 10. Črešnjice s 137 stan.; 11. Krsinvrh s 141 stan.; 12. Mačkovec s 40 stan.; 13. Otavnik s 56 stan.; 14. Savinek s 86 stan.; 15. Segonje s 88 stan.; 16. Slančvrh s 93 stan. in s cerkvijo sv. Urha; 17. Zloganje s 151 stan. in s cerkvijo Matere Božje; 18. Staravas s 183

stan. in s cerkvijo presvete Trojice; 19. Stopno s 53 stan. in z dvojno cerkvijo; ena je posvečena Materi Božji, druga pa sv. Petru, ki je pa manjša od prve. Prva cerkev stoji na precej visokem hribu. Bila je nekdanj na Stopnem, kakor Valvazor popisuje, jako sloveča božja pot, in so baje prihajali romarji celó iz ogerskih in hrvatskih krajev, kar se je pa v novejših časih popolnoma opustilo. 20. Telče s 192 stan. in s cerkvijo sv. Jakoba; 21. Bučka (stara) s 193 stan.; 22. Gabernik s 48 stan.; 23. Goriška gora s 46 stan.; 24. Goriška vas s 99 stan.; 25. Klenovik s 171 stan.; 26. Velike Poljane s 131 stan. in s cerkvijo sv. Tomaža. Valvazor piše, da je bil nekdanj tukaj vikarijat; 27. Male Poljane s 75 stan.; 28. Zagrad s 166 stan.; 29. Čisti breg s 51 stan.; 30. Čučja mlaka s 57 stan.; 31. Grmovlje s 202 stan. in s cerkvijo svetega Jurija; 32. Hrvatski brod s 105 stan.; 33. Hudejne s 35 stan.; 34. Meršečavas s 70 stan.; 35. Zameško s 98 stanovanci.

Zgodovinski del.

Farna cerkev stoji nad 350 let. Župnik plemeniti dr. Štefan Jeršetič jo je zidal 1516. l. Bil je dvorni kapelan cesarja Ferdinanda I. in tudi papežev svétnik. Imeniten je bil župnik Janez Zalokar, ki je spisal več slovenskih knjig o kmetijstvu.*) Šola stoji 40 let. Prvi učitelj je bil Janez Peršè. Bil je jako priljubljena oseba, izvrsten učitelj in pobožna duša. Tedanje težavne razmere je vse voljno prenašal, vender pa ni dočakal, kar si je vedno želel, da bi bil v zdanjem šolskem poslopji poučeval. L. 1858., po 41letnem tukajšnjem delovanji, je blagi mož za kozami umrl. L. 1863. so mu hvaležni njegovi učenci postavili nagrobni spominek. Njegovo ime bode dolgo, dolgo živelo v hvaležnih srcih. L. 1882. se je tukajšnja enorazredna šola razširila v dvorazredno. — Nekateri kraji v Škocijanski župniji so v ozki zvezi s prvo avstrijsko zgodovino. Mokronog in nekatere kraje v okolici so imeli l. 1200. v lasti Brižinski škofje (na Bavarskem). Sicer so pa na Dolenjskem (slovenski marki) gospodovali takrat največ isterski grofje; tim so pa dajali Brižinski škofje svoja posestva okoli Mokronoga v najem. Ko pa je isterski grof Henrik umrl, prodal je Brižinski škof Gerold nekatera posestva babenberškemu vojvodi Leopoldu VI. Največ teh posestev je bilo v zdanji Škocijanski župniji in okolici, n. pr. grad Hrvatski brod (takrat je imel

*) V Škocijanski fari je bil rojen (l. 1789.) imeniten slovenski pisatelj in slovničar Metelko.

tržne pravice), Krsinji vrh, Gabernik, Klenovik, Velike in Male Poljane, Zagrad itd. To so bila na Kranjskem prva posestva, ki so se l. 1229. pridružila Avstriji.

Š m a r j e t a.

Zemljepisni del.

V župljánski občini je samo ena enorazredna ljudska šola. Župljánska občina šteje 2375 stanovalcev. Za šolo sposobne mladine je nad 200. V šolski občini so hribi: Vinivrh, Kogel, Veliki Vrh. Skozi šolsko občino tekó potoki: Radulja, Toplica, Laknižica. Radulja izvira pri Trebelnem, teče skozi Škocijan, in se v Dobravah v Krko izliva. Toplica izvira pri Toplicah v domači župnini ter se pri Kronovem v Krko izliva. Laknižica izvira v Zgornjem Laknici, teče skozi Zbure in se pod Zburami v Raduljo izliva. Stojeeih vodá tù ni, pač pa so z dr avilne toplice, v katere se ljudje poleti iz daljnih krajev zdravit hodijo. Njive in travniki so v dobrem stanji, vinogradi tudi dobri, posebno v Melcah; gozdi pa so že precej izsekani; pašniki so dobri. Ljudje se pečajo razun kmetovanja tudi z živinorejo, s trgovstvom, z vinorejo. Ljudsko materijelno stanje je dobro; tudi so nekateri vmes prav premožni. Živina je v dobrem stanji, posebno konji v ravninah. Ljudstvo, zlasti mlajše, od 35—40 let, je precej omikano, starejše ne tako, kajti ni bilo poprej še šole. Mladi znajo skoraj vsi čitati, največ tudi pisati. Vasí je 18, in sicer: Radulja s 174 stan., cerkev na Cerovcu sv. Jakoba; Strmica s 151 stan., grajščina Klevevž (l. 1824. jo je v stavi dobil Francoz Julij Jombart); Dóle s 69 stan.; Čelevec s 106 stan.; Zbure s 122 stan.; Zalog na Vinici s cerkvijo sv. Martina, s 98 stan.; Vinica s 182 stan., Osrečeje s 98 stan.; Orešje s 138 stan.; Šmarjeta s 111 stan., župljánska cerkev sv. Marjete; Gorenjavas s 223 stan.; Dolenjavas s 91 stan.; Sterlac s 71 stan.; Brezovica s 140 stan.; Obrh s 49 stan.; Toplice s 185 stan. s cerkvijo sv. Štefana; Žaloviče s 253 stan. s cerkvijo sv. Urha; Sela s 144 stan. Potem je še cerkev v Slapih. Nekdaj so bili patri frančiškani pri tej cerkvi in so imeli stanovanja v Klevevžu. Druga grajščina je v Zbureh, in tudi ta spada h Klevevžu (gosp. Jombart-a). Potem je še cerkev na Vinivrh (sv. Jožefa). Nekdaj je bila na Vinivrh še ena cerkev, sv. Volbinga, v katero je bila strela udarila, zato so jo

leta 1816. podrli. Potem je še cerkev na Koglem, sv. Lenarta. Vseh cerkvá je 7. Farna cerkev in fara je od leta 1421.; prvi župnik ni znan, nima fara nič kronike.

Zgodovinski del.

Župljánska cerkev je popred kakor podružnica spadala k Beli cerkvi. Mej župniki se odlikuje najbolj zdanji župnik g. Janez Volčič, ki ima posebno skrb za cerkve, in je že župljánsko cerkev pa tudi druge zeló olepšal. Tudi je kot slovenski pisatelj na dobrem glasu. — Šolo je zidal Franc Teran pred kakimi 80 leti za svoje stanovanje; leta 1867. se je kupila ta hiša za šolo in predelala. Šola se je tukaj pričela leta 1856.; prvi učitelj je bil Janez Zupanec (do konca leta 1862.). To leto, 30. septembra, pa je na to šolo prišel učitelj Janez Kaliger. — Odlični šolski dobrotnik je bil gosp. Julij Jombart, umrl 11. febr. 1874. l. Velika dobrotnica šole je potem njegova sestra, Adela Jombart, katera dá vsako leto veliko denarja, da se obleče kakih 12 deklic in tudi toliko dečkov, in zraven tudi dostikrat podarí še šolskih knjig. Na Gomilah pod Vinivrhom so gomile Keltov in drugih nevernikov; poznajo se veliki kopiči zemlje. Izkopali so razne starine in jih za Ljubljanski muzej odnesli. Našli so železne sulice, ročke, prstane, bronasto lepotičje, posebno lepe korale, piskre in kotličke. Taki grobi so tudi še pri Toplicah, Žalevčih, na Griču in še na drugi Gomili. V naši občini so trije kraji z imenom „na Gomili“.

T r e b e l n o.

Zemljepisni del.

Proti zahodu od Krškega mesta (45° 54' severne širjave in 32° 48' vzhodne dolžine) je na hribu 526·615 metrov nad morsko visočino vas Trebelno (naopačno pišejo nekateri Gorenji Mokronog [Obernassenfuss], ker Gorenji Mokronog je druga vas, kjer je bila poprej tudi župnina, a od leta 1803. je bila iz Gorenjega Mokronoga [Sv. Petra] prestavljena na Trebelno [Sv. Križ]). Ta župnina ima nekaj nad 3000 stanovalcev; v šolski okraj spada vsa župnina. Politična občina Trebelska pa brojí le 1967 stanovalcev. Za šolo sposobne mladine je okoli 330, a hodi je sploh okoli 250 v šolo, ker so nekatere vasí po dve

uri od šole oddaljene. Vasi je v šolski občini 28 z blizo 560 hišami. Najvišji hribi v tem kraju so: Sv. Rozalija (1092'), Zglavnica, Jerenga, Kremen, sv. Vrh. Poglavitni potok je Radulja, ki izvira na zahodu od Trebelnega pod Gorenjem Zabukovjem in teče na meji Škocijanske, Šmarjetske in Trebelske župnine. V Raduljo stekajo se razvun „Gostince“ tudi studenčine Ribjek in Cigan, ki dohajata od severa proti Radulji. Stoječih vodá, ribnjekov in podzemeljskih jezer tu ni; pač pa so prišli nekateri ljudje do podzemeljskih jam, ki so neki „strahovito lepe“. — G. župnik-ovi na Trebelnem so kopali vodnjak. V nižini 12 metrov prišli so delavci do podzemeljskih jam (votlin), ki so neki proti jugozahodu obrnene. Ne dolgo potem kopal je blizo ondi neki posestnik v svojem vinogradu. Ko neko ploščo privzdigne, bil je prepad čez 7 sežnjev globok; šaljivo mu nekdo klobuk vrže v oni prepad, in šel ga je lastnik iskat, ter okoli 7 sežnjev globoko prišel do dná. Pravil je, da so tu čudno lepi kapniki in da se od luči vse blišči. Trebelno ima največ hoste, gozde, pa tudi lepe vinske gorice se tu nahajajo, mej katerim je „Jerenga“ najimenitnejša; lepe gorice so pa tudi: Ostrvic, Bitovskagora, Čilpah, Boršti, Kamen, Bajhovec, Vinskivrh, Vinivršič in Padež. Travniki se ne nahajajo drugej ko v Statenberski dolini, pa sploh ti zadostujejo za domačo potrebo. Tudi njive, na katerih pridelujejo kmetovalci obilo pšenice, ječmena, ovsá in ajde, (rži ne veliko), tudi turšice, zadostujejo občini. Poglavitni pridelki so vender češplje (slive), katere se dobro prodajajo.

Mnogo denarja dobijo tudi prebivalci za laneno seme in vinsko skrl (Weinstein), ker se poslednje vsako leto do 300 centov izvozi. Hrušk, češpelj in brinj se tudi domá porabi, ker je izvanredno veliko žganjarjev (menda okoli 40), ki potem svojo strupeno prežigo, zmešano s špiritom, na daleč okoli prodajajo do štajarske meje, do Lašič in Ljubljane. Ljudstvo sploh nij revno ter se kot kmetovalci z oblačilom še preveč šopirijo. Živinoreja bi se lahko bolje gojila, le žal, da imajo kmetje slabo pleme. Zarad omike se more ljudstvo pohvaliti, ker je malo odstotkov onih, ki bi ne znali brati in pisati. V šolski in župljanski okraj spadajo vasi: 1. Gorenji Mokronog z 10 hišami in s cerkvijo sv. Petra v Gorenjem Mokronogu; 2. Derečvrh s 17; 3. Trebelno s 30, farna cerkev sv. Križa na Trebelnem; 4. Maline s 7; 5. Čilpah s 13; 6. Vrh s 14; 7. Spodnji Zabukovje s 13; 8. Gorenji Zabukovje z 18; 9. Brezovica s 7; 10. Radnjavas z 12; 11. Bitnjavas

z 15; 12. Ornuškavas z 14; 13. Roje z 11; 14. Statenberg z 14, s) cerkvijo sv. Martina in s pokopališčem. Grajščina Statenberg (šla je rimska cesta od Trebnjega proti Krškem ondot); 15. Podturn z 29; 16. Češnjice s 18; 17. Jelševce s 23, s cerkvijo sv. Antona na Blječemvrhu; 18. Čužnjavas s 35; 19. Strmec s 14; 20. Mirnavas z 20; 21. Cikava z 18; 22. Bognječavas s 17; 23. Gorenji Laknic z 29, s cerkvijo sv. Jošta v Zgornjem Laknicu, spada pod občino Mokronog; 24. Srednji Laknic z 19; 25. Spodnji Laknic s 24; 26. Sv. Vrh z 22, s cerkvijo sv. Marije na sv. Vrh; 27. Brezje z 8, spada pod občino Mirnapeč (okraj Rudolfovo); 28. Cerovec s 17 hišami in s cerkvijo sv. Urha v Cerovci. Na hribcu blizo Trebelnega je kapela sv. Rozalije, od kodar je kaj lep razgled od Triglava do Brežic itd.

b) *Zgodovinski del.*

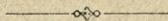
Valvazor ne omenja nekega gradu, ki je stal nekaj pri sv. Petru v Gorenjem Mokronogu; imenoval se je „Solnčni grad“ (Sonnenhof), in pristava je še zdaj pod imenom: „Solnčni marof“ znana, pa vsled starosti je grad že razpal in tudi „marof“ bo kmalo. Razvaline gradu se še vidijo. Lastnik je bil nekaj Solnčar. Tudi je pri sv. Petru stara kapelica, o kateri se pripoveduje, da sta slovanska apostola sv. Ciril in Metod v njej maševala, in da je sploh to bila prva cerkev na Kranjskem. Da je zelo stara (vender dobro ohranjena), vidi se iz sloga zidanja; vsa je z lehkim kamenom delana. Zdanja župljánska cerkev, ki je bila poprej kot kapela sv. Mariji Magdaleni posvečena (zdaj je pa sv. Križ župljánski patron), bila je zidana leta 1780. in prvi župnik bil je č. g. Janez Rogelj, ki je za uboge župljáne zapustil ustanovo 800 gld. Na hribu, kjer je zdaj cerkev, šola in nekaj hiš, bili so v davnem času vinski hrami; ko se je tukaj fara začela l. 1803., pripravili so tudi neki hram za stanovanje cerkvenikovo in orglarjevo; rednega šolskega pouka ni bilo, le duhovščina je otroke za spoved in sv. obhajilo kacic 6 tednov poučevala, cerkvenik in orglar je prostovoljno učil otroke nekaj brati, pisati in računati. Kolikor je znano, bil je leta 1810. kot cerkvenik in orglar France Pavlič, potem je bil l. 1811. Janez Korban, kateremu je 2. maja l. 1817. Anton Zernetz sledil in do leta 1850. za silo učiteljaril. 1. januarja l. 1850. je bil začasno kot učitelj Jože Kastelec nastavljen ter je 14. junija 1852. l. bil „fasijon“ za učitelja sestavljen. Po tem fasijonu znašali so dohodki učitelja, cerkvenika in organista 161 gld. 56³/₄ kr. na leto, in je bilo to na

višjem mestu v dan 24. avgusta 1852. l. potrjeno. Ker je bil Jože Kastelic le začasno za učitelja na Trebelnem, prišel je leta 1853. Jurij Uranič, ki je prej bil v Grafenbrunnu na Koroškem za pravega učitelja; tačas so farani za redno poučevanje v šoli obljubili biro: dva bokala pšenice od vsake zemlje, vender nij dolgo tû ostal, ker mu je potem Jože Makovic iz Št. Jerneja nasledoval, a ta je moral službo popustiti, ker je zblaznil. 23. septembra 1862. l. nastopil je učiteljsko službo Primož Dolar, pa je leta 1866. iz službe stopil. Z dekretom s 17. oktobra 1866. l. prišel je učitelj Kristijan Lavrič v dan 9. novembra 1866. l. v službo za učitelja; tačas bilo je še staro šolsko poslopje z učilnico, kjer je komaj 50 učencev težko sedelo. A na prigovarjanje v. č. g. Janez Šuler-ja, župnika na Trebelnem, so že vzpomladi 1867. l. sezidali novo šolo, ki je bila v 6. mesecih dodelana; mej tem časom se je v cerkvi poučevalo. Novo šolsko poslopje je stalo okoli 2900 gld. gotovega denarja, vrh tega je morala cela fara z vožnjo in delom pomagati. Sosebno je tudi to znamenito, da je ranjki profesor France Metelko, ki je bil v Škocijanski fari rojen, tudi za zboljšanje učiteljeve plače v svoji oporoki 1100 gld. volil, obresti 42 gld. na leto se porabijo zdaj za vzdržanje šole. — Stari gradovi so: Čretež, ki je bil lastnina grofa Lamberg-a; leta 1770. je strela razdjala ta grad, vender so razvaline še trdne in posebno znamenite ječe. Tudi v Statenbergu je bila grajščina, ki je zdaj lastnina gosp. bar. Berg-ova iz Mokronoga. Več grajščakov dalo je tudi „farovžu“ na Trebelnem 27 podložnikov, ki so mogli desetino odrajtovati in tlako delati. Nekdaj je bila pod Mirnovasjo cerkev sv. Jurija, a zdaj je ondi razvalina. Od Trebnjega po Štatenski dolini je šla nekđaj Rimska cesta do Statenberga čez Češnjice, Trebelno, proti Mokronogu in dalje proti Krškem. (?) Pred nekoliko leti je profesor Alfons Müller tej poti sledil ter opisal v svojej knjigi „Emona“. Našel je znamenite starine, tako neko ploščo, ki je pri posestniku Matiju Nahtigalu v Češnjicah nad pečjo vzdana; neko ploščo z relifno podobo, ki je v cerkev sv. Martina v Statenbergu vzdana itd. Blizo „Solnčnega marofa“ je hribček, na katerem se dobivajo človeški kostenjaki; pred 3—4 leti je ondi neki posestnik podaljšal njivo in mej skrli našel človeški kostenjak; menda je mnogo gomil še, a dalje ni nihče več kopal.

Tržiše.

Ta farna in šolska občina je pod Mokronogom in Št. Rupertom ob Mirni. Farna občina sv. Trojice šteje 2188 duš. K tej župljanski cerkvi spadajo te-le podružnice: sv. Device Marije v Tržišah (s pokopališčem), sv. Jurija na Gori, sv. Jakoba v Pavlji vasi in sv. Lenarta v Gaberjelah. — Pod politično občino Tržiško, ki pa šteje samo 851 ljudi, spadajo te-le kraji: Brunavas (69 lj.), Kapljas (101), Medvedjek (215), Skrovník (83), Tržiše (126), Vodale (114) in Vrhek (143 ljudi). — Fara je bila ustanovljena l. 1752., prej je spadal ta kraj pod faro Št. Rupertske. Šolo so ustanovili tukaj l. 1879., šolskega poslopja pa še dandanašnji nimajo.*)

Župljanske in šolske občine v Radeškem okraju.

Št. Janž. (Dvor.)

Župnina šteje 2399 ljudi; šolskih otrok je 150. Šolo so leta 1839. župljani zidali pod vodstvom župnika Ignacija Cigler-ja. Leta 1851. se je od knezoškofijstva šola odprla, in prvi zatrdni učitelj je bil Anton Pavčič imenovan. Poprej so bili učitelji začasno nastavljeni, pa le največ kot orglavci in cerkveniki, n. pr. Peter Fleischman, Zaloškar i. dr. Leta 1875. je šel Anton Pavčič v pokoj. Po njegovi želji in želji župljanov je po razpisu učiteljsko službo dobil njegov sin Anton Pavčič z letno plačo 500 gld. Stari Pavčič je bil jako priljubljen pri vseh stanovih. Veljal je za dobrega učenika, muzikarja in pevca, bil je tudi župan in pozneje občinski svetovalec, velik dobrotnik revežev in mož prav pobožnega duha. Umril je 1877. l., star 68 let. Za mlajšim Antonom Pavčičem so bili pomožni učitelji. Zdaj je tu g. Ivan Čuk stalni učitelj.

Leta 1854. so izpeljali cesto skozi Št. Janž čez goro Brunek do Radeč. Goro Brunek, s prijaznimi vinogradi, kinča na vrhu prijazna cerkev sv. treh kraljev, v gotiškem slogu zidana, podružnica Radeška.

*) Obširnejšega opisa o tem kraju ne moremo priobčiti, ker nam dotični gospod na našo ponovljeno prošnjo in vprašanje ni dal odgovora.

Leta 1857.—1858. se je pod vasjo Cirnčič blizo Karmela premog najdel. Kmalo potem, leta 1860. je Dunajčan Ludovik Kužel svojega pooblaščenca Ljudovika Holler-ja tù kot ravnatelja postavil, in začeli so velikanska poslopja za tovarno zidati, kakor tudi stanovališča. Kjer so se poprej zajci skrivali in loveci dober lov imeli, nastalo je novo človeško mravljišče. Kmalo je bila tovarna cinkarnica dodelana, in jeli so cink topiti, kajti premoga so veliko in dobrega imeli, galmaj so pa iz Koroškega dobivali. Leta 1873.—1874. je bilo tù blizo 700 delavcev. Takrat je bil Kužel tovarno za 300.000 gld. prodal. Nameravali so in užé pričeli železnico na Sevnico delati. Postavili so mnogo novih poslopij in povekševali tovarno in že velike železne ceste naredili, ali kar naenkrat je denarni polom l. 1873. vse uničil: železniško delo se je ustavilo, inženirje in delavce so odpustili, kakor tudi poslopja, katera še niso dodelana bila, in so le toliko delavcev pridržali, kolikor jih je silno potreba pri pečéh in pa pri jamah. Počasi so se uradniki odpuščali, kakor tudi delavci, in zdaj je le še jeden kot oskrbnik vsega tega poprej tako velikega podvzetja in pa nekoliko rudokopov, da glavne rudne jame vzdržujejo. Leta 1867. so pri sosednji župi Sv. Trojice in pa pri Mokronogu rudo galmaj najdeli, kar pa ni bilo veliko vredno. Vedno so morali še iz Koroškega rudo dobivati. Vlivali so tukaj samo plošče iz cinka in jih na vse kraje pošiljali, še celó na Turško. Nad 12.000 kg. so vsako leto cinka vlili, tudi veliko premoga prodali. Premog še zdaj prodajajo, drugo pa vse razpada, le škoda za tako lepa in velikanska poslopja. Zdaj ima fužine zopet v lasti prejšnji lastnik Kužel, ki jih je za svojo delnico nazaj dobil, za 60.000 gld. Pri tovarni cinkarnici je bila v dobi cvetja privatna šola in tudi z dobrimi učilnimi pripomočki in s šolsko knjižnico preskrbljena. Hodilo je v šolo 54 fabriških otrok, tudi so od bližnjih vasí otroci bolj premožnih v šolo hodili — zastran nemščine, kajti vse se je nemško poučevalo. Pri tovarni je bil vsaki mesec jednokrat plačilni dan z malim sejmom. Ko je bilo takrat tako močno podvzetje, mislili so šolo v dvorazrednico razširiti, žandarmerijo, pošto in brzovjav dobiti, pa vse je šlo pod nič.

Zdaj pa še nekoliko iz cerkvene kronike: Leta 1865. je Anton Zupan, po domače Komlačev Tone, postavil prav lepo kapelico z vrtnom pri cesti pred mirodvorom; kapelica je posvečena sv. Uršuli. Stala ga je čez 1000 gld. Leta 1867. je Matevž Škoporc, mlinar in posestnik v Primštalu, kupil veliki zvon na Leskovec in l. 1868. pa je napravil tù nove orgle z 9 izpremeni. Leta 1874. je Anton Gnedic po domače

Gluščev Tone za križev pot v župljanski cerkvi 1400 gld. daroval. 1863. l. je bila tù takó dobra letina, posebno vinska, da je ljudem posode za vino manjkalo. 1864. l. so zvoniku pri župljanski cerkvi naredili novo streho, ki je stala čez 2000 gld. — 1859. l. je bila tù prav slaba letina in huda grižna bolezen, v 7 tednih je 72 ljudi umrlo, največ otrok. — 1861. l. so v župljanski cerkvi napravili nove orgle z 18 izpremeni. — 1865. l. je bilo prav suho leto in slaba vinska letina. — 1867. in 1868. ste bili dobri letini.

Od 1857. do 1862. l. je bil tù župnik gosp. Ignaci Cigler, ki je veliko storil za olupšavo tega kraja. Bil je tudi umen kmetovalec.

Hribi tukaj so: Osredek s podružnico sv. Primoža in Felicijana, trdni kmetje in lepi gozdi. Leskovec s podružnico žalostne Matere Božje, lep razgled na vse strani, nekđaj sloveča božja pot. — Potoki so: Hince, največji potok, se izliva pri sv. Trojici v Mirno. Koludrica v hudi vročini usahne. Češniški potok tudi usahne po letu. Glinica. Vinske gorice so imenitne, posebno Svrževo, Orehovica in Breško. Ljudje so trdni kmetje, delavni in še ne zeló popačeni. Vinogradi, travniki, gozdi, pašniki so v dobrem stanu. Vas Strassberg, pod njo četrt ure proti severu je podrt grad; o njem pripovedujejo, da ga je Turek z gore Brunek s topovi razstrelil in razsul. Pod tem gradom v dolinici pri potoku Cirnčič (ali Kalčič) se nahajajo toplice; gotovo so bile kdaj kopališče grajskih. Še dan danes se vidijo lepe plošče v vodi. Ta toplica nikoli ne zmrzne. Opomnim naj še dveh toplic, t. j. Podborška toplica pri vasi Podboršt in pa Videmska toplica pri vasi Videm. Pripovedujejo, da je tukaj, kjer zdaj Št. Janž stoji, nekđaj bilo jezero, kajti pravijo, da Št. Janž na jezeru stoji. Pravljica se glasi: Nekemu kmetu so padli v jezero vpreženi voli in čez nekoliko let pozneje so pod vasjo Kutudrije na travniku volovski jarem dobili. Župa Št. Janž (sv. Janez Krstnik, Dvor, Johannesthal) je spadala poprej pod Št. Rupert, ima 5 podružnic: Kal (sv. Martina), Osredek (sv. Felicijana in Primoža), Leskovec (žalostne Matere Božje), Budnavas (sv. Miklavža), Kamenca (sv. Marjete). Od l. 1752. je bil Št. Janž pod Št. Rupert, l. 1784. pa samostojna župa. Leta 1828. so novo cerkev zidali. Št. Janž leži ravno v sredi župe na prijetnem holmcu (bolj rebro bi se imenovalo) v sredi lepega polja in travnikov. V okrožji pozdravljajo to izbušeno dolinico lepi nizki hribezi z vinskimi goricami in gozdiči. Lepa sela in pristave pozdravljajo veselo potnika, stopivšega v to dol, kjer so prijazne nevelike vasí z dobro cesto in z lepimi

kapelicami. Vas Št. Janž ni velika, ima le 8 hišnih številk z lepo prijazno zeló okinčano cerkvijo z lepim zvonikom in z lepim novim farovžem. Pokopališče je na prijaznem drugem holmcu.

Št. Jurij pod Kumom.

Zemljepisni del.

V župljánski občini je le ena enorazredna šola. Župljánska in ob enem šolska občina šteje 1216 stanovalcev; za šolo sposobne mladine je 172; v šolo hodi 155 otrok. Vsa šolska občina, katera se razprostira pod mogočnim Kumom, ki je velikan Dolenjski, visok 1216 metrov, nekaj proti jugu, nekaj proti zapadu na desnem bregu Save, je zeló gorata, pa mej obilnimi griči in gorami je obilno dolin in jarkov. Št. Jurij, kjer je cerkev, je 772 metrov nad morjem, šola pa 760 metrov. Hribi bi se mogli imenovati proti zapadu: Rodež, Orlek, Prešni hrib, proti jugu Magovnik, proti severu pod Kumom Ščit in Burk. Studencev in sicer dobrih, izvrstnih studencev izvira v tem hribovji mnogo. Nekaj se jih izliva proti severu, in jarek, ki vedno večji postaja, se imenuje Šklendrovec; mejí skozi in skozi Krški in Litijski okraj, žene več majhnih mlinov in tri žage, ter se nekoliko pod zagorskim kolodvorom v Savo izliva. Drugi večji potok je Sapota, ki izvira nekaj v Polšniski duhovniji, nekaj pa v Dolski, in teče proti jutru, mejí nekoliko časa tudi Krški in Litijski okraj, preteče Svibenjsko in Radeško duhovnijo, teče popolnoma skozi Radeče (Račje), ter se malo nad poslopjem, kjer je okrajna sodnija, v Savo izliva. Na Sapoti je veliko mlinov, mej njimi tudi nekoliko bolj velikih, posebno v Radečah, dalje več žag in zadnjič velika papirnica v Njivicah nad Radečami, ki je bila pod zdanjim posestnikom gospodom Krišperjem, vrlim Slovencem, popolnoma prenarejena ter ponovljena, in je zdaj v najboljem stanu ter izdeluje veliko mnogovrstnega papirja. Njiv in travnikov v ravnini skoraj nič ni, temuč je največ vse v bregovih. Zemlja je bolj težka ter ilovnata in lapornata, razen onega dela občine proti Polšniku, ker se pa nahaja prhlica, in še ta je prav plitva. Njive tedaj, posebno na solnčni strani pod Kumom, ako so dobro gnojene (kajti težka ilovnata zemlja potrebuje močnega gnoja),

so zeló rodovitne, ter vsake vrste žito lepo obrodí, posebno pšenica je tukaj redno lepa in bogata. Da se plitve njive proti Polšniku ne morejo tako pohvaliti, se samo ob sebi razumi. Po hribih kosé le enkrat na leto, po travnikih v dolínah pa tudi dvakrat. Vinogradov se še precej nahaja. Vinske gore so: Gradišče, Boriče, na Planinah, v Lazih, Podlazenska Gora, Solnčna Gora, Ščit in razun teh še manjši posamezni zemljaki. Vino pa tù pridelano je bolj prvotni pridelek. Ni ravno prekisló, toda nima kaj posebne moči v sebi, ker mu črnine manjka. Popije se večjidelj domá ter se le malo prodá v Zagorje in rudokopom v Trbovlje in Hrastnik. Gozdov ima vsak kmetovalec toliko, kolikor jih potrebuje za dom, pa tudi mu še kaj ostaja za prodaj. Žal, da se preveč lesa prodá in izvozi! V gozdu dobí tudi kmetovalec potrebno nastelj in pašo za živino in drobnico, katere tù veliko redijo. Neobdelanega sveta je samo nekaj plazov na severni strani proti Zagorji, in nekaj plazov proti zapadu v Rodežki soseski, Litijskega okraja. Ljudstvo se pečá s kmetovanjem ter nima posebne obrtnije. Materijelno stanje ljudstva se sme dobro imenovati, kajti tukajšnji stanovalci imajo precej poljá, katero se sicer težavno obdeluje, pa delavcu trud bogato plača. Živinoreja in sadjereja prinašati precej dobička. V zadevi omike ljudstva se more reči, da večina gospodarjev, zlasti mlajših, pa tudi nekoliko starejih zná brati, toda pisati pa prav malo, kajti v mestnih šolah ni bil nihče. Tukaj so posamezne hiše raztresene, ali po dve, tri, k večjemu po pet vkup. Posamezne soseske so: sv. Jurij s 83 številkami in s 550 stan. po ljudskem številjenji leta 1880. z manjšimi podobčinami; Čež s 5 šte., Pungert s 3 šte., Rovne z 2 šte., Podlešuje z 2 šte., Prgarija z 2 šte., Planine z 2 šte., Laze z 2 šte., Breberno s 5 šte., Briše z 2 šte., Zastopje z 2 šte., Jesenorovan z 2 šte., Jazbine s 5 šte., Padež s 6 šte. Sicer ste pa še dve posamezni hiši. Borovjak s 24 šte. in 166 stan. Manjše podobčine so: Borovjak v najtesnejem pomenu s 6 šte., Ščit s 4 šte., Vrh s 4 šte., Sele s 4 šte., sicer pa posamezne hiše, Gorenjavas vkup s 7 šte. in 53 stan., Malikum vkup 6 šte. in 43 stan., Osredek na hrbtu nekega griča ležeči se delí v Zgornji, Srednji, Spodnji Osredek, vkup 14 šte. in 78 stan. Dalje pride Artiče, ki pa je pod županijo Polšniško in okrajno gosposko v Litiji s 22 šte. in 133 stan. Hiše so vse po samnem raztresene. Rodež spada tudi pod Polšnik in Litijo z 18 šte. in 96 stan., zadnjič Magovnik, ki je pod županijo Dolsko in pod okrajno gosposko v Litiji

s 12 štev. in 97 stan. Cerkev imamo razun župljánske cerkve sv. Jurija, ki je bila do leta 1786. podružnica Svibenjske duhovnije še sledeče podružnice: Sv. Uršule v Borovjaku, sv. Jakoba v Padežu, sv. Brikca v Artičah, sv. Lenarta na Rodežu in sv. Lovrenca na Selu, poleg katere ena sama hiša stoji, spada v sosesko Artiče.

Zgodovinski del.

Kakor je bilo že omenjeno, je postala cerkev sv. Jurija, ki je bila do leta 1786. podružnica Svibenjske duhovnije, to leto župljánska cerkev, ker so se podružnice sv. Jurij, Borovjak, Padež, Artiče, Rodež, Selo in Borje s svojimi soseskami od Svibenjske velike župnine odločile, in postala je tako lokalija pri sv. Juriji. Prvi duhovniki so bili kapucini, ki so iz kakega zatrtega samostana prišli tù sem. Leta 1806. je postala lokalija pri sv. Juriji župnija in poprej iz Svibenjske velike župnine ekscendirana, in k lokaliji pri sv. Juriji prirejana podružnica sv. Katarine v Borjah z vso svojo sosesko, ki je bila poprej pod duhovnijo Dole (Mariathal). K sv. Juriju je pa prišel 1806. l. gosp. France Ksaver Kagnus, ki je bil ves čas brez duhovnega pomočnika do l. 1830. To leto je pa šel za korarja v Ljubljano, ter je postal višji šolski ogleda, kar je bil tako dolgo, da mu je sledil g. Jurij Zavašnik. Duhovni pomočniki stanovali so pri župniku v nekdanji cerkvenikovi hiši. Leta 1834.—1836. pa so blizo farovža sezidali novo kaplanijo in cerkvenikovo hišo vkup, kjer je bila tudi šola za silo. Leta 1861. o sv. Juriji je prišel sim zdanji župnik g. Leopold Gestrin, ki je koj prihodnje leto 1862. začel na mestu nekdanje mežnarije oziroma poznejšega farovža zidati nov času primerni farovž, kjer je tudi preskrbel potrebno in lepo stanovanje za kaplana. Prejšnja kaplanija se je tako predelala, da se je poprejšnja šolska sobica in stanovanje za organista preuredila za šolsko sobo, ki je 8 m. in 73 cm. dolga in 3 m. in 4 dm. široka; stanovanje kaplanovo je pa postalo stanovanje učiteljevo. Do leta 1869. sta župnik in organist preskrbovala šolo za silo, v katero je hodilo nekaj otrok iz bližnjih krajev. Leta 1869. je bila tukaj šola ustanovljena, in prvi učitelj je bil g. Jernej Pirnat. Po njegovem odhodu je l. 1871. prišel iz učiteljšča g. Ferdinand Kaligar, še le 1872. l. Ko je ta gospod odšel potem v Sevnico na Štajersko, je l. 1873. prišel tù sim gospod Ivan Rodič.

B o š t a n j .

Boštanj ima novo dvorazredno šolo. Župnina šteje 2443 ljudi. Pod župljansko cerkev sv. Križa so podružnice: 1. sv. Nikolaja pod Boštanjem, 2. sv. Ane v Okiču, 3. Matere božje v Topolovcu, 4. sv. Mihaela v Kompoljah (s pokopališčem), 5. sv. Križa v Logu (s pokopališčem), 6. sv. Marije Magdalene v Lukovcu. — Politiška občina Boštanjaska ima 2002 stanovalca in te-le vasi: Gaberje s 105 stan., Kompolje s 154 stan., Jablanica s 314 stan., Apnenik s 142 stan., Križ s 318 stan., Martovec s 52 stan., Boštanj Gor. s 195 stan., Boštanj Dol. s 186 stan., Šmarčina s 146 stan., Vrh s 390 stan. — Župnina je bila ustanovljena l. 1509.; popred je bil tu še vikarijat. — Pri kmetsem uporu l. 1515. je bil tudi grad Boštanj prišel kmetom v roke. Stari grad Boštanjski, ki je bil že v Valvazorjevi dobi razdrt, so imeli že l. 1274. v lasti gospodje tega imena. V 14., 15. in 16. stoletji pa so ga imeli v lasti Kacijanarji in Lambergi. Sedanji Boštanjski grad ima g. Mayer-Mellnhofen. V bližini je grad T a r i č n a v a s (Ruckenstein), sedaj v lasti g. dr. Mauer-a. Visoko na hribu je podrtina starega gradú. Že v Valvazorjevi dobi razvalina. Ne daleč od Boštanja so gradovi: Gomila in Nov grad.

S v i b n o .

Na levem bregu Sapote, sredi trga Radeče drži proti zahodu okrajna cesta v Svibno, Šent-Jurij in dalje proti Litiji. Le-ta je več ali manj napéta, in dobre četrt ure od Radeč zavije se mej ozko sotesko. Koncem te ožine je jako lepa g. Val. Krisperjeva tovarna za papir. Nekoliko od tod, 4/4 km. od Radeč, teče mali potoček čez cesto in poleg nje bere se napis: „Herrschaft Račach-Scharfenberg“. Tu mejite župnini Radeče in Svibno. Tod okolo je svet malo razprostrt, da lahko vidimo očeta Dolenjskih gorá, goro Kum. Potok (Sapota), mimo katerega od Radeč drži cesta, delí se odslej v dva dela, vijoča se po dveh dolinah. Na desni je dolga dolina $\frac{3}{4}$ ure in se imenuje „Glažuta“, na levi 3 ure tje gori do Poljšnika. Mej tema dvema potočkoma in dolinama je većinoma župnina Svibno. Vender se tretjina župnine razprostira na levem bregu potoka, dohajajočega od Šent-

Jurija in Poljšnika, po visokih hribih proti Savi in Kumu. Na dolgost in na širjavo obseza župnina po 2 $\frac{1}{2}$ uri peš hodá. Župnina mejí proti vzhodu na Radeče, proti jugu na Šentjanž (Dvor) in Šent-Rupert, proti zahodu na Dole in Šent-Jurij in proti severu na Dobovec, kjer so razven na Dobovci povsod šole ustanovljene.

Župnina spada zdaj v dekanijo Litijsko — do l. 1880. bila je v Svibnem dekanija — in pod okrajno glavarstvo Krško; sodišči in davčni urad ima v Radečah razven dveh hiš v Lamovji, koji spadate v občino Dole (Mariathal), v okrajno glavarstvo v Litijo, kjer imate tudi sodišče in davčni urad. Tukajšnja srenja zove se srenja sv. Križa, ter obseza župnino Svibno razven dveh imenovanih številk, veči del župnine Šentjur in župnino Dobovec. Vse te tri župnine bile so v pretečenem stoletji združene v eni župnini — v Svibnem. Sv. Križ je varuh Svibanske župljánske cerkve; od tod ima župnina svoje ime.

Svibno ima pošto v Radečah in železnično postajo na Zidanem mostu (Steinbrück).

Svet Svibanske župnije je većinoma kamenit, divji, romantičen, brez male izjeme hribovit. Zemlja se sploh sme imenovati hvaležna, a težavno je obdelovanje. Tù vidimo zmes njiv, vrtov, travnikov, vinogradov in gozdov. Trta donaša bolj kislá, a pitná vina. Žito obrodí vsakovrstno, ter se seje po strnenem žitu še brez ovire ajda. Kosí se dvakrat na leto, — seno in otava. Ovočjega drevja je dosta, črešenj, hrušek, jablan, črešpelj, breskev in kostanja, kar ljudstvu donaša novcev. Gozdi so zaraščeni z bukovino in le malo s črnim lesom. Na južni strani župnine od vzhoda proti zahodu razteza se velikanski gozd „Jatna“, lastnina grajščine Svibanske, pred 15 leti ves pokrit z bukovino, a v malih letih ves posekan, zdaj pa većinoma kultiviran (izmej 527 ha. je 412 ha. bilo kultiviranih od l. 1868.—1880.), zasajen in obsejan s črnim lesom, najbolj sè smereko, katera je simtertje že močno odgnala. Na Kranjskem, kolikor nam je znano, nij nikjer toliko se storilo za kulturo gozda, nego tù. Tù sem naj se potrudijo grajščaki in kmetje, ki pustošijo svoje lepe gozde brez najmanjšega ozira na prihodnjost, ter naj si vzamejo v vzgled in v posnemanje grajščino Radeče - Svibno in preblagega, požrtvovalnega grajščaka g. Morica Löwenfelda, ki nima pred očmi samo zdanjosti, temuč tudi bodočnost. Vso hvalo zasluži tudi tukajšnji grajščinski nadlogar g. M. Scheyer, ki je ob enem tudi posebni šolski prijatelj.

Imena vredni hribje so: na severni strani, sklenjeni v Kumsko pogorje, kojih glava je Kum (1217 m.), spadajoč zdaj v Dobovško župnino, Kržišče, Kačji Hrib, Mali in Veliki Čerên, Zibavni Hrib, Klop, Vrabče, Kukle, Padež, Rebe, Nebeška Gora, Jelence, Konjičkov in Črnološkov Hrib; — sredi mej potokoma gori imenovanima so: I. Grac, Stari Grad, Evangeljski Hrib, Legnarski Hrib, Vadelj, Magovnik. II. Grac; — na južni strani: Jatna.

Materijelno blagostanje ljudstva nij cvetoče. Ljudje se pečajo sploh s poljedelstvom, živino- in vinorejo; a le živina in vino jim donese kak sold. Vino, akoravno kisle („drei männer wein“, kakor ga je nekdo šaljivo imenoval), nij kaj ceneje ali celo nič, nego na spodnjem Dolenjskem.

Pohvalno se mora omeniti, da zna večina župljanov čitati. Nasproti pa pisati, razven mladine in nekojih odraslih, ne znajo. — Vasí v pravem pomenu nij, razven dveh na Počakovem in na Čimernem. Sim ter tje po dolih in hribih so raztresene hiše, k večemu tù ali tam po dve vkup. Cerkve so štiri: dve podružnici, na Jagnenici in na Čimernem, župljánska cerkev sv. Križa pri trgu v Svibnem pod razvalinami Starega Grada na samem stoječa v gotiškem slogu l. 1324. sezidana in „Nova cerkev“ sv. Janeza ev. poleg župnikovega poslopja l. 1881. popolnem na novo v romanskem slogu sezidana, kojé je bil v 9. dan maja 1881. l. temeljni kamen vložen in blagoslovljen v spomin poroke cesarjeviča Rudolfa s princezinjo Štefanijo. Naj omenim, da je tukajšnja župnina „unicum“ na Kranjskem, kajti župljánska cerkev je od župnikovega poslopja oddaljena cele pol ure.

Poleg Nove cerkve stojí stara kaplanija, do lanskega leta (1882.) bolj razvalini podobna. Tù notri se je poučevala Svibanska mladina. Vsled prizadevanja tukajšnjega duhovnika g. A. Ramovša se je pričelo v l. 1882. prostovoljno popravljati staro poslopje. In tako imamo zdaj čedno poslopje, lepo, svetlo šolsko sobo razven stanovanja za učitelja.

Opomniti nam je, da je tù šola za silo užé več časa. Užé l. 1871/2. in 1872/3. je tù poučeval duhovni pomočnik g. A. Ramoveš. A v jeseni l. 1873. premeščen od tod v Škofjoloko se je l. 1880. pomladi kot župnik zopet nazaj v Svibno povrnil, in se poprijel vnovič šole; on dobro vé, da svojemu milemu v duševno skrb izročnemu národu nikjer drugod ne more toliko in s takim uspehom koristiti, nego v šoli. („Dolžan nij samó, kar veva mu stan, — kar more, to mož je storiti dolžan“. S. Gregorčič.) Hoja v šolo sme se imenovati

v primeru sè številom župljanov (po šematizmu je 1000 duš) dobra; l. 1873. je hodilo v šolo 91 otrok, v šolskem l. 1880/1. 106 otrok, l. 1881/2. 83 otrok, l. 1882/3. hodi v šolo 85 otrok. Opomniti je, da mej temi učenci bili so nekateri manj stari nego 6 let, nekateri več nego 12 let, a skoro polovica po postavi nij zavezana, da bi hodila v šolo, ker so več nego eno uro oddaljeni od šole. A čudom se človek čudi, da otroci dve uri oddaljeni pridejo vsak dan v šolo, zakaj, to gotovo nij težka uganjka. Svibno je mej najstarejšimi župninami na Kranjskem. Uže l. 1282. nahaja se tu župnik (plebanus) Bertold. Cesar Friderik III. jo l. 1461. podarí Ljubljanskemu stolnemu kapiteljnu, kateri je še zdaj potron te župnine.*)

O Starem Gradu nad župljansko cerkvijo, stoječemu na visoki strmini, ni kaj poročati. Ako bi razvaline govorile in povedale, kar se je godilo nekđaj v teh romantičnih krajih, bi se lahko veliko popisalo o Ostrovrharih (Scharfenberger). Nasproti Starega Gradu ravno v sredi Kuma so zabeležena vredni kraji: Turkova jama, Pisana deklica, Zavratica, in na južni strani gradú: „Vadelj“, „Gavge“.

Grajščina Svibno nima zdaj tu nobenega poslopja razven gozdarske hišice. Ima svoj sedež v Radečah.

Koncem omenim še majhne grajščince Selo (Scharfenstein) na Jagnjenici. To posestvo je kupil pretečeno leto g. Fr. Juvančič iz Radeč od g. Morica Löwenfelda.

D o b o v e c .

Dobovec je majhna župnina, šteje samo 730 duš in še nima šole. Je v politiški občini Svibenjski (sv. Križ). K župljanski cerkvi sv. Ane spadajo podružnice: 1. Matere božje v Ključevici, 2. sv. Mihaela v Završeh, 3. sv. Neže, 4. sv. Jodoka in kapela sv. Konstancije na Kumu. Župnina je tu od l. 1776. Na Kumu je bila že v Valvazorjevih časih imenitna božja pot.

*) V Svibnem je bil celó oglejski oćak v 14. stoletji ter tu podpisal pismo in razsodil prepír.

Vkupni pregled Krškega okrajnega glavarstva.

Vkupno okrajno glavarstvo obsega nad 8 kv. mirijametrov (865 kv. km.) in šteje (po ljudskem štetji od l. 1880.) 51.023 stanovalcev,*) za 1000 več, kakor pred 11 leti (l. 1869.). Žensk je za dober 1000 več nego moških. Na 1 kv. km. biva 59 stanovalcev. Bolj obljudeni je samo Kameniški okraj na Kranjskem.

Po jeziku materinskem so vsi stanovalci Slovenci. Po veri so katoličani (protestantov ni), le kakih 100 je pravoslavnih in zjedinenih Grkov (Starovercev) v Kostanjeviškem okraji.

Tla so večinoma hribovita, da-si sta Krško in Št. Jernejško polje jako veliki in obsegate morebiti $\frac{1}{5}$ vse površine v Krškem okrajnem glavarstvu. Hribi so obraščeni z vinsko trto in gozdi, med njimi so prijazne dolinice, n. pr. Št. Rupertska, Savska, Škocijanska dolina. Nizke gore se nahajajo v tem obsegu samo na severo-zahodni in jugo-izhodni strani, namreč velikan dolenjski Kum (1217 metrov visok) in podolgovati Gorjanci ob meji Hrvatske s sledečimi vrhovi: sv. Jedert 883 metrov, Pirčev vrh 804 m. in Čirnič 620 m. visok.

Vsa zemlja v tem glavarstvu je rodovitna, le ob Krki se nahaja nekoliko močvirja. Veliki gozdi so na Gorjancih in v Krakovem (med Rako in Kostanjevico), tudi drugod so nekateri hribi in rebra obraščena z gozdom. Največja reka je Sava, ki na dolgem teku, od Dobovške fare pa do Jesenic mejí Kranjsko od Štajerske, v Leskovski in cerkljanski fari pod Krškem je pa nekaj kranjskega zemljišča (Vrbina) še na levem bregu Save. Krka teče od Dobrave v Škocijanski fari pa do Čateža kjer se v Savo izliva, po Krškem okrajnem glavarstvu. Rečica Mirna priteče malo nad Mokronogom v to glavarstvo in se pri Boštanju v Savo izliva.

Ljudstvo si služi svoj vsakdanji kruh s poljedelstvom, vinorejo in živinorejo. Največ si opomore v dobrih letinah z vinom, potem s sadjem, zlasti s češpljami. Druzih pridelkov pridelava največ le za domačo rabo in potrebo. Materijelno stanje ljudstva je v obče srednje in slabo, ker tiči ljudstvo zeló v dolgovih. Omika je srednja; sta-

*) Med temi je 50.425 Slovencev in 377 Nemcev. Vsi stanujejo v 9847 hišah. Razen treh protestantov so vsi katoličani.

rejši ljudje ne znajo pisati, mnogi tudi ne čitati; v prejšnjih časih ni bilo šol, vsaj še dan danes ni po vseh farah šole, in pred 10 leti ni bilo nikjer niti ene večrazredne šole. — Ljudstvo je dobre čudi, gostoljubno in postrežljivo; mnogo je pa tudi prepirljivih ljudi, ki niti s svojim sosedom v miru in prijateljstvu živeti nočejo. V obče so pa ljudje premalo delavni in varčni ter preveč razvajeni v jedi in pijači.

Za duševno omiko skrbi 1 meščanska in 22 ljudskih šol ter 2 šoli za silo. 1 ljudska šola ima 4 razrede (v Krškem), 4 šole po 3 razr. (v Leskovci, Št. Jerneji, Mokronogu in Radečah), 6 šol po 2 razr. (na Raki, Studenci, Kostanjevici, Čatežu, Št. Rupertu in Škocijanu), ostale imajo pa po 1 razred. Posvetnih duhovnikov je 43 v vsem okrajnem glavarstvu, v Krškem so še 3 redovniki — kapucinci. Učiteljev je 29, učiteljic 14.

V vsem okrajnem glavarstvu so 4 sodnijski okraji s sodiščem in z davkarijami.

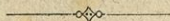
Krški sodnijski okraj šteje 15.915 ljudi, 4 občine (Krško s 5228, Raško s 3147, Studeniško s 3101 in Cerkljansko s 4439 stan.) ter 143 krajev (vasí).

Kostanjeviški okraj šteje 11.652 stan. in 4 občine (Kostanjevica 2452, Št. Jernej 3866, Dolina Vel. 3236, Križ 2098 stan.) ter 139 krajev (vasí).

Mokronoški okraj šteje 14.457 ljudi, 6 občin (Šmarjeta 2363, Mokronog 2405, Št. Rupert 4345, Trebelno 1967, Škocijan 2526 in Tržišče 851 ljudi) in 124 krajev.

Radeški okraj ima 8999 ljudi, 4 občine (sv. Križ-Svibno 2316, Dvor (Št. Janž) 2178, Radeče 2503, Boštanj 2002 ljudi) ter 55 krajev (vasí).

V vsem okraju je 22 župnij (fará), 18 političnih občin, 461 krajev, mesti ste 2, trga 2, 457 pa vasí. Največja župnina je Leskovška (6727 stan.), največja občina je Krška (5228 stan.), največje mesto Krško (900 stan.), največji trg Mokronog (855 stan.), največja vas Leskovec (574 stan.).

Dodatek k zgodovinskim opisom.

O najstarejši zgodovini Krškega okraja se nam potrebno zdí še nekaj dodati.

O Krškem ob Savi je govor že l. 895. po Kr., ko je cesar Arnulf daroval nekemu Valtunu posestva v Rajhenburgu in v Krškem. Leta 1141. se imenuje Bertold lastnik Krškega gradú. Leta 1189. se pa navajajo grofi Bogen kot lastniki, ki so imeli tudi Mokronog, Rako in druge kraje tod. L. 1137. se navaja Henrik kot lastnik Mokronoškega gradú, o katerem je govor n. pr. tudi l. 1256. L. 1370. se imenuje kapelica v Mokronogu. — O Kostanjevici je govor še l. 1091; v tem letu je prišla namreč v last grofu kranjskemu (gorenjskemu) Popu, dočim je velik del posestev ob Savi in Krki spadal takrat oglejskim patrijarhom. — O nekdanjem kartuzijanskem samostanu v Pleterjah (v fari Št. Jarnejski) imamo dostaviti, da je tù stal že v **12.** stoletji grad Sicherstein (l. 1147 se imenuje Rudiger S.); od posestnikov enacega imena, kupil je grad celjski grof Hermann II. in napravil iz njega samostan.

Mnogo zanimivega bi se še dalo navesti iz zgodovine teh krajev; toda opis bi postal preobširen in morebiti tudi preučen za kroge, katerim je namenjen.

Sever.

- 1. Cerkev. f. dv. stopnice
- 2. Šola. g. bodrija.
- 3. Grad. h. Stalp.
- 4. Farovž. i. krajški mt.
- 5. Cerkev N. D. j. " ribjek.

Kostanjevica

- 1. Šola.
- 2. Duhovnija.
- 3. Cerkev sv. Jakoba.

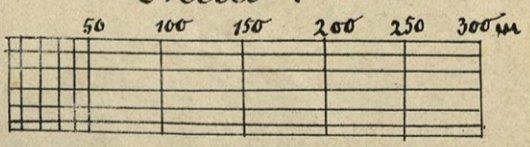
Mokronog

Štajersko

Bradeče

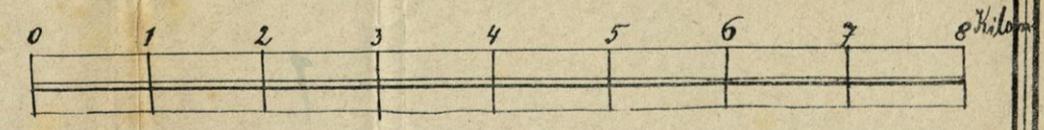
- 1. Šola. 2. župnija. 3. Cerkev
- 4. Grad 5. bodrija. 6. St. grad
- 7. St. šola. 8. škopališče.

Mera 1:4800

Kriško okrajno glavarstvo.

Mera 1:150.000.

F. Krajin

Náčrt
Kriškega mesta

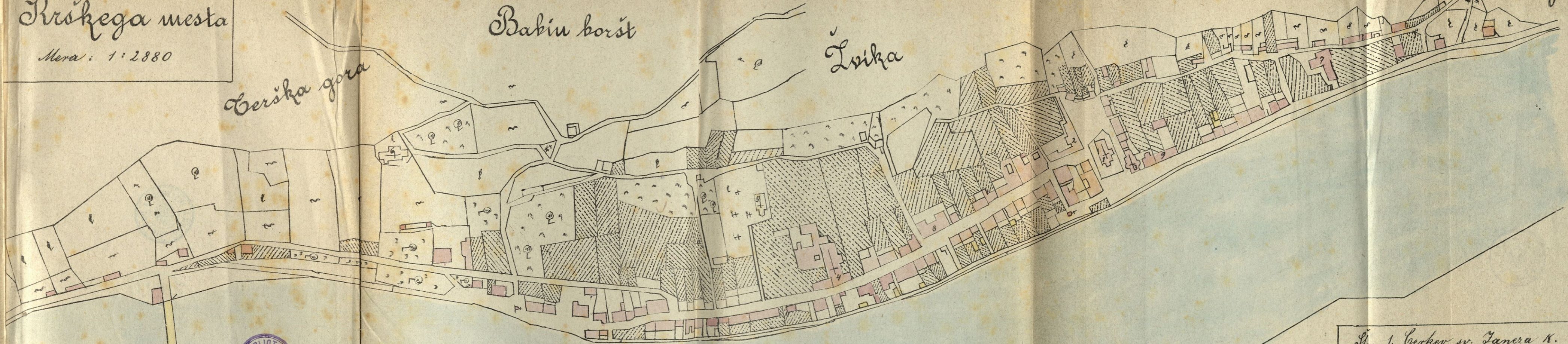
Mera: 1:2880

Berška gora

Bakiu boršt

Trška

Stari gr.

Sava

- Št. 1. Cerkev sv. Janera K.
" 2. Lota.
" 3. Cerkev sv. Duha.
" 4. Kapucinska s samostanom.
" 5. Cerkev sv. Florjana s poko-
pališčem.
" 6. sv. Rozalije.
" 7. Duhovnija.
" 8. Okrajno glavarstvo.
" 9. Okrajna sodnija.

J. H.

